

Світлана Нестуля

**Археологічний комітет
Всеукраїнської Академії наук:
етапи становлення**

**Полтава
1997**

Національна Академія Наук України
Інститут археології
Центр охорони та досліджень пам'яток археології
управління культури Полтавської облдержадміністрації
Полтавське наукове товариство краєзнавців

Світлана Нестуля

**АРХЕОЛОГІЧНИЙ КОМІТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ НАУК:
ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ**

*А. Монастирський
В. Герасимів
З. Миколюк
В. Іванів
В. Дзюба
В. Зубко
В. Нека
В. Рашко*

Г. Г. 93

Полтава, 1997

УДК - 006.12:930.26 (447)

ББК - 63. 4 (4 УКР.) л 1

Н - 56

Н-56 Нестуля С. Археологічний комітет Всеукраїнської Академії наук: етапи становлення/Від.ред. Толочко П.П. - Полтава: Вид.центр «Архелогія», 1997. - 88 с. - (Національна Академія Наук України. Інститут археології. Управління культури Полтавської облдержадміністрації. Центр охорони та досліджень пам'яток археології Управління культури).

На основі переважно архівних джерел у виданні висвітлюються основні етапи становлення Археологічного комітету Всеукраїнської Академії наук, який на початку 1920 -х років відігравав важливу роль в координації пам'яткознавчих студій та охороні пам'яток історії й культури в Україні.

Для викладачів і студентів, працівників наукових, музейних та культурно-освітніх установ, всіх, хто цікавиться питаннями історії ВУАН, охорони, дослідження та пропаганди історико-культурної спадщини.

Відповідальний науковий редактор - Толочко П.П., доктор історичних наук, академік НАН України

Рецензенти:

Лобурець В.Є., доктор історичних наук, професор.

Супруненко О.Б., директор Центру охорони та дослідження пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації.

Замість передмови

Історико-культурні скарби України здавна привертали до себе увагу учених. Прагнучи якомога повніше дослідити та зберегти набутки минулих поколінь, в ХІХ ст. вони ініціювали створення громадських об'єднань, що ставили перед собою наукові та пам'яткоохоронні завдання. Саме з такою метою 1839 р. конституювалося Одеське товариство історії та старожитностей, яке впродовж наступних восьмидесяти років відіграло провідну роль в дослідженні пам'яток історії та культури Півдня України [1]. Широке визнання в наукових колах отримали пам'яткознавчі студії членів історичного товариства Нестора-Літописця у Києві та Наукового товариства ім. Т.Шевченка у Львові, які розпочали свою діяльність 1873 р. [2].

В 1896 р. було створено товариство дослідників Волині, яке ставило за мету вивчення та "встановлення охорони пам'яток старовини краю" [3]. Над вирішенням таких же завдань в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. плідно працювали члени наукових товариств при Новоросійському університеті та Ніжинському інституті князя І.А.Безбородька, Катеринославського наукового товариства, церковно-історичних товариств у Кам'янець-Подільському, Києві, Полтаві і т.д. [4]. Значними були пам'яткознавчі здобутки учених провідних університетів України [5] та заснованого 1907 р. у Києві Українського наукового товариства УНТ, яке М.Грушевський називав академією в мініатюрі [6].

Зростання зацікавленості проблемами дослідження й охорони пам'яток старовини з боку наукової громадськості та більш широкого загалу привернуло до них увагу також державних органів колишньої Російської імперії. Зокрема, в 1835 р. у Києві вони санкціонували створення та фінансували діяльність Тимчасового комітету для дослідження старожитностей, а в 1843 р. -

Тимчасової комісії для розгляду давніх актів, які брали участь у виявленні і дослідженні не лише археографічних джерел, а й пам'яток археології та архітектури [7]. До вирішення цих завдань долучилися також губернські статистичні комітети [8] та губернські вчені архівні комісії [9].

Як справедливо зазначають науковці, становленню і розвитку українського пам'яткознавства другої половини ХІХ - початку ХХ ст. сприяли археологічні з'їзди. Дійсно, з п'ятнадцяти археологічних з'їздів, що відбулися в цей час, шість проходили в провідних наукових центрах України - Києві (1874, 1899), Одесі (1884), Харкові (1902), Катеринославі (1905), Чернігові (1908) [10]. При цьому Попередні комітети, які готували з'їзди, на певний час брали на себе й функції координації науково-дослідної та пошуково-експедиційної роботи окремих учених, товариств, музеїв, сприяючи, тим самим, об'єднанню зусиль науковців у дослідженні пам'яток історії та культури.

Відомо, що відповідні функції в межах усєї Російської імперії виконувала заснована 1859 р. імператорська Археологічна комісія - офіційний урядовий орган, якому доручалося здійснювати розкопки та давати дозволи на них, набувати у власність держави знахідки, віднайдені приватними особами. "Однак, Археологічна комісія, - наголошує Ю.Жуков, - не наділена ніякими юридичними правами і повноваженнями, виявилася безсилою, не змогла попередити поширення хижацьких розкопок" [11].

Разом з тим не варто не дооцінювати значення діяльності комісії, авторитет якої в наукових колах був досить високим. Вона була певним втіленням у життя загалом конструктивної ідеї створення спеціалізованої державної інституції пам'яткознавчого та, водночас, пам'яткоохоронного спрямування. Щоправда, Археологічна комісія так і не розробила комплексної програми дослідження пам'яток, мала досить обмежені можливості адміністративного впливу щодо порушників встановлених

норм їх охорони. Нарешті, нерідко комісія діяла всупереч інтересів розвитку української науки і культури, вивозячи найбільш цінні пам'ятки до столичних музеїв Росії.

Протистояти подібній практиці не могли навіть авторитетні в Україні наукові товариства. До того ж, пам'яткознавчі студії складали хоч і важливий, але лише один з напрямків їх діяльності, яка, в більшості випадків, не виходила за межі окремих регіонів і в масштабах України практично не координувалась.

Відповідні функції спробував прибрати на себе перший спеціалізований пам'яткознавчий часопис в Україні - "Археологическая летопись Южной России" (АЛЮР), - який виходив з 1899 по 1905 рр. завдяки подвижництву М.Біляшівського. Оцінюючи значення АЛЮР, Д.Багалій зазначав, що він "виконував для України ті функції, які тодішня Археологічна комісія у Петербурзі виконувала для всієї Російської Імперії". Часопис не обмежувався лише науковими проблемами, а й вживав можливих заходів до охорони пам'яток [12].

Їх актуальність на теренах України покликала в 1910 р. до життя Київське товариство охорони пам'яток старовини та мистецтва. Характерно, що з ініціативою його створення виступили члени товариства Нестора-Літописця. Усвідомлюючи специфіку завдань дослідження й охорони пам'яток історії та культури, в направленому 1909 р. листі до Київського, Подільського й Волинського генерал-губернатора, вони обґрунтували необхідність організаційного об'єднання учених та аматорів, які працювали над їх вирішенням [13]. Діяльність товариства була досить плідною. Однак, навіть користуючись підтримкою та покровительством державних органів та можновладців, воно не зуміло поширити її на всю територію України та, зрештою, вийти за досить обмежені рамки можливостей громадської організації.

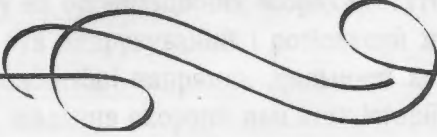
На початку ХХ ст. учені Києва неодноразово робили спроби створити спеціалізований центр - Археологічний інститут, -

який би здійснював планомірне дослідження пам'яток України та готував фахівців-пам'яткознавців. Ще на зорі століття з відповідною ініціативою виступив В.Перетц. Згодом (1907 р.) її обстоював В.Іконников. В 1909-1911 рр. відкрити Археологічний інститут намагалися М.Біляшівський, В.Данилевич, В.Перетц та деякі інші київські учені. Однак, царський уряд відхилив і їх пропозиції [14].

Таким чином за самодержавства заснувати не лише науково-дослідний, а й координаційний пам'яткознавчий та пам'яткоохоронний державний центр, принаймні, на зразок Археологічної комісії, в Україні так і не вдалося.

1. Перші спроби заснування Археологічного комітету

Необхідність у ньому стала особливо нагальною після Лютневої революції 1917 р. Заснування пам'яткознавчого та пам'яткоохоронного державного органу вимагали не лише інтереси науки і культури України, а й політична ситуація, що склалася тут після утворення в березні 1917 р. у Києві Центральної Ради і визначалася її курсом на відновлення української державності. Комплексне дослідження, охорона та популяризація історико-культурної спадщини українського народу мали відігравати суттєву роль у пробудженні його національної самосвідомості - важливішого чинника процесу державотворення.

Саме на ґрунті визнання глибокого взаємозв'язку пам'яткознавчих та пам'яткоохоронних завдань з потребами національно-культурного і державного відродження українського народу 12 травня 1917 р. у Києві було створено Центральний комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва в Україні (ЦКОПСІМУ).

До його складу увійшли провідні діячі науки і культури України. Багато з них відігравали важливу роль в українському національно-визвольному русі та діяльності Центральної Ради. Зокрема, членами комітету стали М.Біляшівський, М.Василенко, М.Грушевський, Д.Дорошенко, С.Єфремов, П.Зайцев, І.Каманін, В.Козловська, В.Кричевський, П.Курінний, В.Леонтович, К.Мельник, В.Модзалевський, К.Мощенко, Г.Павлуцький, М.Пахаревський, М.Петров, В.Прокопович, І.Стешенко, Ф.Штейнгель, Д. та В.Щербаківські, В.Щербина, Д.Яворницький та ін [15].

У схваленому на організаційних зборах статуті ЦКОПСІМУ, який незабаром був видрукуваний і розісланий на місця, чітко окреслювались важливіші напрямки діяльності комітету. Головним визнавалось завдання охорони пам'яток історії і культури на терені усієї України. Вже цим комітет відрізнявся від пам'ятко-

охоронних та наукових товариств - своїх попередників. Принципово відрізнявся від них ЦКОПСІМУ і проголошеним в статуті прагненням "стежити за тим, щоб пам'ятки, які мають національний характер або наукову та художню цінність не вивозилися за межі України." ЦКОПСІМУ мав також здійснювати реєстрацію пам'яток, які перебували як в громадській, так і в приватній власності, доглядати за ними, утворювати для їх зберігання архіви та спеціальні збірки, допомагати в роботі місцевим музеям та пам'яткоохоронним комітетам, координувати наукове дослідження пам'яток [16]. Таким чином, в статуті комітету перед ним ставилися такі завдання, розв'язати які можна було лише за підтримки з боку держави.

Не викликає сумніву, що члени ЦКОПСІМУ розраховували на неї, зрозуміло, пов'язуючи свої надії зі зміцненням державних структур Центральної Ради. Разом з тим, не можна погодитися з С.Зарембою, який стверджує, що ЦКОПСІМУ став "першим державним органом" охорони історико-культурної спадщини в Україні [17]. Як видно зі статуту, комітет мав будувати свою роботу як громадська організація. Його дійсні члени та члени-кореспонденти повинні були "обиратися на загальних зборах закритим толосуванням більшістю голосів", а органом "порядкування справами комітету" визначались загальні збори, рада та ревізійна комісія. Лише в липні 1917 р. на загальних зборах ЦКОПСІМУ було ухвалено рішення про необхідність надання комітету певних адміністративно-розпорядчих повноважень. Задля цього учасники зборів вирішили звернутися до Центральної Ради з проханням зарахувати комітет до числа її інституцій на правах колишньої імператорської Археологічної комісії.

Як відомо, на нараді по організації мистецького відділу при Генеральному секретарстві народної освіти, яка відбулася 28 липня 1917 р., було ухвалено створити в структурі секретарства

державний пам'яткоохоронний орган - відділ охорони пам'яток старовини і музеїв - з чітко визначеними адміністративними повноваженнями [18]. У відповідності до розробленого М.Біляшівським положення про відділ, його завдання загалом зводились до раніше окреслених в статуті ЦКОПСІМУ. Окрім того відділ мав здійснювати керівництво "вищими інституціями, присвяченими вивченню пам'яток старовини й мистецтва в широкому розумінні цього слова." Зрозуміло, що при здійсненні своїх повноважень відділ користувався правами адміністративного впливу і мав діяти, в першу чергу, через органи державної влади [19].

В зв'язку з цим постало питання про характер стосунків між відділом охорони пам'яток і ЦКОПСІМУ, який ще раніше проголосив свої наміри зайняти місце вищого органу догляду за пам'ятками та координації їх дослідження. Знехтувати авторитетною пам'яткоохоронною організацією відділ, зрозуміло, не міг, хоч адміністративні повноваження, навіть ширші, ніж свого часу мала археологічна комісія, отримав саме він. Користуючись ними, відділ заявив, що ЦКОПСІМУ, переходить до його "завідування" [20].

На практиці більш продуктивною на той час виявилась пропозиція, яку в серпні 1917 р. в листі до Генерального секретарства народної освіти висловила рада ЦКОПСІМУ. Зокрема, вона запропонувала з метою координації зусиль ЦКОПСІМУ та відділу охорони пам'яток затвердити колективним органом його керівництва раду комітету. Зрештою, в листопаді 1917 р. так воно й сталося [21]. Однак, констатуючи цей факт, дослідники до цього часу вбачали за ним лише спробу координації зусиль державних пам'яткоохоронних органів та громадськості у вивченні й збереженні історико-культурних скарбів. Звичайно, цього також не можна заперечувати. Все ж, принципове значення утвердження за радою ЦКОПСІМУ функцій колективного управління державним, наголосимо на цьому, пам'яткоохоронним органом,

на нашу думку, було більш важливим. Воно, по суті, зафіксувало становище ЦКОПСІМУ як вищої пам'яткоохоронної інституції, а відділу охорони пам'яток - її виконавчого органу.

У правомірності такого висновку підтверджують важливіші документи, ініційовані, як відділом охорони пам'яток, так і ЦКОПСІМУ. Так, 17 жовтня 1917 р. генеральний секретар освітніх справ І.Стещенко та голова відділу охорони пам'яток М.Біляшівський звернулися до губернських комісарів з листом, в якому засудили практику "пересилання археологічних знахідок до столичних археологічних інституцій і музеїв." При цьому вони вимагали "аби всі археологічні знахідки, відомості про них й всі пам'ятки, що мають національний характер або наукову чи артистичну вартість, ні в якому разі не пересилалися і не вивозилися за межі України, а йшли лише до Центрального Комітету Охорони Пам'яток старовини і мистецтва (підкреслення наше - авт.) при ГЕНЕРАЛЬНОМУ СЕКРЕТАРІАТІ ОСВІТНІХ СПРАВ " [22] .

Ще більш чітко функції і повноваження ЦКОПСІМУ окреслюються в проекті закону Української Народної Республіки про охорону пам'яток старовини та мистецтва, підготовленому на початку 1918 р. М.Біляшівським за участі інших членів комітету і схваленому його радою. У відповідності до проекту, пам'ятки історії та культури, як рухомі, так і не рухомі, "чиєю б власністю вони не були", не могли "порушуватися", зноситися, перебудовуватися чи реставруватися без дозволу ЦКОПСІМУ, який мав також робити висновки про перерозподіл між музеями України усіх археологічних знахідок. Зазначене коло питань могли вирішувати й інші пам'яткоохоронні інституції, як територіальні, так і національні, але лише з дозволу чи за дорученням ЦКОПСІМУ. Дозволити ж вивіз пам'яток, в тому числі й приватної власності, за межі України міг лише комітет [23] . Отже, проект не залишає сумнівів щодо ЦКОПСІМУ як вищої пам'яткоохоронної інстанції в Україні.

В зв'язку з цим зрозуміло, чому саме рада комітету обговорювала й корегувала проекти пам'яткоохоронного закону. Вона виносила рішення також з інших найбільш важливих пам'яткоохоронних питань. Наприклад, коли в квітні 1918 р. Міністерство Внутрішніх Справ УНР ухвалило знести з вулиць і площ Києва монументальні пам'ятники епохи самодержавства, висновки на його конкретні пропозиції давала рада ЦКОПСІМУ. Вона ж спиралася на авторитет комітету, який визначався заслугами його членів не лише на пам'яткоохоронній ниві, а й в політичному житті України.

Безперечно за умов становлення державних структур УНР авторитет ЦКОПСІМУ сприяв усвідомленню ними, так само як і широким загалом, важливості пам'яткоохоронних та пам'яткознавчих завдань, створюючи тим самим необхідні умови для розгортання роботи відділу охорони пам'яток. При цьому у відділі зосереджувалась основна оперативна та організаційна робота по догляду за станом історико-культурної спадщини та її дослідженню.

В Українській державі функції відділу, який з липня 1918 р. увійшов до структури Головного управління мистецтв і національної культури, не змінилися. Його ж адміністративні повноваження зростали відповідно до зміцнення державних структур гетьмана П.Скоропадського. Оскільки ЦКОПСІМУ після гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. припинив свою діяльність, відділ також став єдиним координаційним центром і пам'яткоохоронних зусиль громадських об'єднань, діячів науки і культури. Він же проводив та координував й пам'яткознавчі студії, в ряді випадків фінансуючи дослідні роботи з державного бюджету. Однак, на шляху їх розширення стояли не лише брак коштів, та військово-політичні негаразди, а й переобтяженість відділу практичними пам'яткоохоронними завданнями оперативно-адміністративного характеру. В зв'язку з цим виникла необхідність в створенні спе-

ціалізованих пам'яткознавчих центрів та органів координації їх суто наукової діяльності.

Не випадково ці питання зайняли чільне місце в роботі Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук, яка розпочалася 9 липня 1918 р. під головуванням В.Вернадського. Зокрема, вони підіймалися в пояснювальній записці Д.Багалія, А.Кримського, Г.Павлуцького, Є.Тимченка до комісії для вироблення законопроекту про організацію історично-філологічного відділу УАН. Характерно, що автори записки наполягали на створенні при академічній кафедрі археології Археологічної комісії з науково-координаційними та адміністративними й пам'яткоохоронними функціями [25].

Викладені в доповідній записці пропозиції знайшли розуміння і підтримку з боку комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН. Її члени 10 серпня 1918р., санкціонувавши створення при історично-філологічному відділі раду пам'яткознавчих інституцій, погодились з "необхідністю впливу Академії на діяльність Археологічної комісії, або установи, яка буде виконувати її функції". Нарешті, у затвердженому гетьманом 14 листопада 1918 р. Статуті Української Академії Наук у Києві передбачалося обрання по першому - історично-філологічному відділу - академіків по кафедрах (галузях знань) з історії українського мистецтва та археології, а також створення постійної комісії для обслідування пам'яток українського мистецтва [26]. Тим самим визнавалась пріоритетність пам'яткознавчих студій, координувати які мали академічні установи.

На важливості такої роботи наголошувалося і в "Пояснючій записці до законопроекту про заснування Української Академії Наук у Києві", з якою до Ради Міністрів Української держави звернувся міністр народної освіти та мистецтв М.Василенко. "Саме тоді, - писав він, - як за останніх років українська самосвідомість росла та ширшала, наукове поглибіння студій над укра-

їнським народом не могло за нею встигнути... Час минав, без вороття зникали й гинули численні позначки минулості й сучасності, яких не встигали зафіксувати нечисленні, розкидані, позбавлені необхідних для такої праці засобів, наукові робітники...

Очевидячки, - робив висновок М.Василенко, - тільки закладеться Академія Наук, можемо ми мати сучасне могутнє знаряддя для того, аби посунути ці досліді, відбудувати знов у народній свідомості все те, що він творить своїм народнім життям, яке йде несвідомо" [27].

В законі про заснування УАН передбачалось, що перелічені в Статуті Академії заклади будуть засновуватися "в виробленій нею послідовності. При тому, - читаємо далі в затвердженому П.Скоропадським правовому акті, - їх діяльність зазначається статутом, що його вона сама затверджує" [28]. Водночас, Статут УАН дозволяв створювати не лише зафіксовані в ньому, а й інші постійні й тимчасові комісії, до яких могли входити, як члени Академії та співробітники її установ, так і сторонні вчені [29].

Дослідники ранньої історії Української Академії наук вже давно дійшли висновку, що її організаційні засади "створювалися важко, у нестабільній обстановці, в умовах боротьби і протистояння різних соціально-політичних сил і угруповань" [30]. Відразу після приходу до влади Директорії УНР М.Грушевський навіть поставив питання на засіданнях ради Українського наукового товариства від 29 грудня 1918 р. та 2 січня 1919 р. про ліквідацію УАН, як установи, заснованої гетьманським урядом. Щоправда, одинаково недоброчливе й підозріле ставлення органів радянської влади, що в лютому 1919 р. утвердилась в Києві, як до УНТ, так і до УАН змусило обидві інституції консолідуватися задля власного порятунку. В результаті, вже в 1919 р. половину складу УАН становили учені, що одночасно входили до УНТ. Серед інших дійсним академіком УАН був обраний М.Біляшівський - визнаний в наукових колах авторитет у дослідженні пам'яток археології, історії та мистецтва [31].

Згодом він очолив створену при Академії Комісію по складанню археологічної карти України. Її завданням, зазначає І.Шовкопляс, було збирання, систематизація, вивчення та організація охорони археологічних пам'яток, виявлених і досліджених на території України, та складання на їх основі археологічної карти. Вона мала також згуртувати навколо себе наукові сили археологів для розгортання систематичних археологічних досліджень [32]. З цією метою Комісія прагнула налагодити організаційні зв'язки з науковими осередками та окремими ученими не лише в Києві, а й за його межами. До неї почали звертатися за науково-методичними порадами, надсилаючи матеріали до археологічної карти [33]. Однак, як зазначалось у звітних матеріалах Академії, широко розгорнути свою діяльність комісія так і не змогла, а в 1920 р. вона майже припинилась через хворобу М.Біляшівського та від'їзд із Києва інших співробітників [34].

Більш результативними в 1919-1920 рр. виявилися спроби організації та активізації роботи пам'яткознавчих структур в рамках УНТ. Так, незважаючи на край тяжкі умови доби громадянської війни, напружено працювала секція мистецтв Українського наукового товариства. Це засвідчують опубліковані секретарем секції Ф.Ернстом протоколи її засідань [35].

На початку 1920 р. відбулися установчі збори археологічної секції УНТ. На них були присутні В.Данилевич, Л.Добровольський, В.Козловська, К.Мельник-Антонович, В.Прокопович та Л.Чикаленко, які, власне й ініціювали створення секції. Збори пройшли під головуванням В.Данилевича та при секретарстві Л.Чикаленка. В результаті обговорення питання про організацію роботи секції було вирішено здійснювати її через комісії. Зокрема, передбачалося створити бібліографічну комісію, яку мав очолити Л.Добровольський, комісію археологічного словника (В.Козловська), термінологічну (Л.Чикаленко), практичної археології (М.Макаренко), охорони пам'яток старовини (В.Прокопо-

вич). За наявності необхідних умов мали розпочати роботу також інші комісії секції: видавнича, лекційна та складання археологічної карти України. Таким чином, визначалась структура секції, яка відповідала основним напрямкам її діяльності і мала сприяти ефективному вирішенню завдань дослідження, охорони та популяризації пам'яток археології. На зборах була також обрана президія археологічної секції у складі В.Данилевича (голова), К.Мельник-Антонович (товариш голови) та В.Козловської (секретар) [36].

На засіданні, що відбулося 6 березня 1920 р., її голова В.Данилевич виступив з ґрунтовною доповіддю “Завдання передісторичної археології на Україні”, в якій досить критично оцінив стан дослідження археологічних пам'яток в минулому. “Він зазначив, - читаємо в протоколі засідання секції, - що централізм археологічних дослідів у бувшій Росії, а завдяки тому брак грошових засобів на провінції, дуже скрутно відбилися на стані археологічного вивчення України. Археологічна комісія досліджувала майже виключно класичну та скитсько-сарматську старовину на Україні, тим часом як українських археологів приваблювала до себе рідна українська старовина”. Однак, намічаючи перспективи розвитку археологічних досліджень в Україні, В.Данилевич привернув увагу учених до комплексного вивчення усіх культур на її терені, результатом якого мали стати відповідні археологічні карти пам'яток.

Таким чином вже на перших засіданнях археологічної секції визначились не лише організаційні форми її праці, а й її основні програмні напрямки. Однак, за край скрутного фінансового становища УНТ та складної військово-політичної обстановки в Україні робота секції звалась, в основному, до обговорення наукових доповідей з різноманітних проблем археології. Втім, засідання секції мали не лише науково-теоретичне значення. Вони сприяли згуртуванню навколо секції провідних археологів та поціновувачів ста-

ровини України. Зокрема, вже в її перших засіданнях, окрім ініціаторів створення секції, брали участь М.Макаренко, В.Модзалевський, Г.Саливан, М.Ткаченко, Д.Щербаківський та ін. [37].

Багато зусиль члени секції, як і інші учені - пам'яткознавці, докладали до організації охорони історико-культурних скарбів. Як зазначав з цього приводу Ф.Шміт, за умов революційних потрясінь "охорона пам'яток мистецтва і старовини... стала відразу актуальним завданням і надзвичайно важливою сферою державного управління" [38]. Зрозуміло, що першими на захист пам'яток стали їх дослідники. Закономірно, що переважно саме з числа учених-пам'яткознавців, як і раніше формувались штати створеного в лютому 1919 р., вже за радянської влади, Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва й старовини (ВУКОПМИС) та його губернських і повітових органів [39].

В кінці серпня 1919 р., коли над Києвом нависла реальна загроза окупації денікінцями і ВУКОПМИС був ліквідований, науковці міста спробували відродити центральний пам'яткоохоронний орган в Україні. Відповідні функції взяв на себе створений при Українській Академії наук Комітет охорони пам'яток старовини під головуванням академіка Д.Багалія. Один з його активних членів В.Модзалевський, зазначав згодом що комітет був досить "великий" і планував повністю перебрати на себе функції ВУКОПМИСу - як по догляду за пам'ятками, так і координації їх дослідження. В період зміни властей у Києві Комітет взяв під свій догляд музейний фонд, створений за радянської влади з пам'яток, покинутих їх власниками, чи націоналізованих державою. Планувалось приступити до наукової класифікації та дослідження накопичених в такий спосіб скарбів. При комітеті була створена архівна секція, яка мала підготувати архівну реформу та організувати охорону архівних матеріалів в Україні. Опікувався комітет і долею Книжкової палати. Вже на початку вересня 1919 р. обрана пам'яткоохоронним комітетом УАН комі-

сія у складі Ф.Ернста, В.Лієра, І.Моргілевського та Л.Хижинського оглянула пам'ятки Києва, які зазнали пошкоджень в ході військових дій і т.д. [40].

Створений при УАН комітет охорони пам'яток не знайшов, проте, підтримки з боку денікінської адміністрації. Ще б пак, адже денікінці вважали Українську Академію наук "однією з найненавидніших твердинь ненавидної для них української культури. Припинено було видачу державної допомоги для Академії наук, зачинено було її Спільне Зібрання, робилися усілякі знущання над співробітниками Академії, наукові установи випиралися на вулицю" [41]. В зв'язку з цим члени пам'яткоохоронного комітету при УАН змушені були перейти до очолюваного М.В.Довнар-Запольським подібного комітету при університеті св.Володимира. Проте керівники останнього, за свідченням В.Модзалевського, "почали шукати "більшовизму" в діяльності співробітників Вукопису... Натурально всі бувші співробітники Вукопису вийшли зі складу Комітету і залишився один проф. Довнар-Запольський зі своїми учнями" [42].

Більш успішною виявилась спроба створення при УАН Комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва за часів польської окупації Києва у травні-червні 1920 р. Власне, відповідна робота з ініціативи М.Біляшівського розпочалася ще напередодні евакуації радянських військ з міста. Зокрема, організаційні збори комітету відбулися 2 травня 1920 р. Їх учасники обрали на голову комітету М.Біляшівського, його заступником М.Макаренка, секретарем - І.Моргілевського, а також ухвалили запросити до праці колишніх співробітників ВУКОПМИСУ Ф.Ернста, Ф.Красицького, С.Сандальжі [43]. Як констатував згодом Ф.Ернст, працювати комітету довелося в нелегких умовах, переборюючи протидію з боку польських окупаційних властей [44]. Все ж, зусилля комітету не були марними. На нашу думку, ще й тому, що вони отримали певну підтримку з боку державних

установ Директорії УНР, що повернулися до Києва разом з польськими військами [45].

З відновленням у Києві радянської влади це аж ніяк не могло додати авторитету комітету. Окрім того, в червні 1920 р. були відновлені радянські державні пам'яткоохоронні органи - губернський та повітові комітети охорони пам'яток мистецтва і старовини. В зв'язку з цим пам'яткоохоронний комітет при УАН припинив свою діяльність.

Однак, учені вирішили зберегти за УАН координуючу роль в царині досліджень пам'яток археології. З цією метою в червні 1920 р. при Академії був утворений Археологічний комітет, який очолив В.Данилевич при секретарстві І.Моргілевського [46].

На жаль, Археологічний комітет мав розгорнути свою роботу в той час, коли Академія "зіткнулася з байдужістю до своїх потреб з боку місцевої влади, отже опинилась в якомусь невизначеному стані, - констатують дослідники її історії, - Причому, - наголошують вони, - чим міцнішою відчувала себе влада, тим більш загострювалися відносини між нею та Академією наук" [47]. За таких умов, Археологічний комітет, визнавав згодом Ф.Шміт, не лише не виявив ніякої практичної діяльності, а навіть, не виробив наукової та організаційної концепції своєї роботи [48]. Не випадково у звіті УАН за 1920 р. дається невиразна оцінка діяльності Археологічного комітету, яка на початок 1921 р. зовсім занепала [49].

На той час в досить скрутному становищі опинилися й державні пам'яткоохоронні органи: розпочата реорганізація ВУКОПМІСу та губернських і повітових копмісів, значно обмежила їх можливості здійснювати не лише догляд за пам'ятками та наукове вивчення історико-культурних скарбів, а й координувати роботу учених [50]. Було очевидним, що радянська влада поставила за мету звести нанівець також діяльність Українського наукового товариства, а отже, й його пам'яткознавчих секцій [51]. В зв'язку з цим група київських

дослідників пам'яток старовини і мистецтва виступила з ініціативою створення відповідного центру при Українській Академії наук [52].

Під головуванням призначеного Спільним Зібранням Академії академіка М.Василенка 1 лютого 1921 р. відбулося засідання ініціативної групи по заснуванню Археологічного комітету, в якому взяли участь К.Антонович, О.Грушевський, Й.Гермайзе, А.Дахнович, Ф.Ернст, В.Козловська, Г.Красицький, М.Макаренко, В.Міяківський, І.Моргілевський, Д.Щербаківський. Всі вони були визнаними авторитетами в різних галузях пам'яткознавства і, водночас, мали значний досвід практичної пам'яткоохоронної роботи в державних та громадських об'єднаннях. Отже, добре знали стан як дослідження, так і охорони пам'яток. Не випадково, заслухавши доповідь І.Моргілевського про історію заснування Археологічного комітету, учасники зборів виступили з пропозиціями про надання йому не лише функцій наукового та науково-координаційного центру, а й адміністративних та контрольних повноважень - на взірець тих, які мала Петербурзька Археологічна комісія. Обґрунтована О.Грушевським, вона знайшла підтримку також у виступах М.Василенка та М.Макаренка і не зустріла заперечень з боку інших учасників засідання. Вони підтримали й пропозицію М.Макаренка про необхідність поширення роботи комітету в межах усієї України та надання йому прав широкої видавничої діяльності.

Досить широко було окреслено також коло проблем, якими, у відповідності до пропозицій учасників засідання, мав опікуватися Археологічний комітет. Зокрема, була схвалена пропозиція В.Міяківського віднести до компетенції комітету питання розвитку археографії в Україні, Ф.Ернста - про вивчення пам'яток архітектури, Г.Красицького - про студіювання церковної старовини. Тобто в полі наукової діяльності комітету мали перебувати не лише археологічні, а й інші пам'ятки історії та культури. Зрештою, однастайне схвалення отримала також пропозиція

В.Козловської про необхідність пам'яткоохоронної роботи комітету.

Того ж дня було обрано голову президії Археологічного комітету. За більшістю поданих голосів ним став М.Макаренко. Секретарем обрали І.Моргілевського [53].

Вибори ще одного постійного члена президії, як того вимагав статут Академії, перенесли на наступне засідання, призначене на 5 лютого 1921 р. Однак, його учасники - К.Антонович, О.Грушевський, А.Данилевич, Ф.Ернст, В.Козловська, Г.Красицький, М.Макаренко, І.Моргілевський, М.Пахаревський - ухвалили зробити це після завершення формування складу комітету. Тоді ж до нього були обрані 14 чоловік - всі присутні на засіданні та М.Біляшівський, М.Василенко, Й.Гермайзе, Л.Добровольський, М.Міяківський, Д.Щербаківський, В.Щербина, більшість з яких входили до ініціативної групи по створенню Археологічного комітету.

Не чекаючи з'ясування всіх організаційних проблем, обрані члени комітету приступили до вирішення конкретних питань його компетенції. Зокрема, Г.Красицький отримав доручення підготувати до друку світлини пам'яток церковної старовини, виявлені ним в ризницях Києва. На засіданні Археологічного комітету 12 лютого 1921 р. О.Грушевському доручили організувати вивчення пам'яток Києва, а В.Козловській - старослов'янських. "Грунтовною роботою" І.Моргілевського в комітеті було ухвалено "рахувати його досліди Собору св.Софії." Учасники засідання вирішили також "вдатися до Академії Наук з пропозицією улаштувати при Археологічному комітеті фотографічну лабораторію з посадою фотографа" з тим, щоб зафіксувати пам'ятки мистецтва Києва і провінції, яким найбільше загрожувала небезпека. Ще раніше, 5 лютого 1921 р., за пропозицією І.Моргілевського була утворена комісія "для упорядкування внутрішньої оздоби" Софії Київської, до складу якої окрім нього увійшли Г.Красицький,

Ф.Ернст, М.Макаренко, Ю.Михайлів та М.Пахаревський. Планувалось включити до комісії також представника парафії Софійського собору [54].

Та вже незабаром на шляху розгортання роботи комітету стали саме організаційні питання та проблеми з оформленням його статусу. Справа в тому, що з одного боку, ініціатори створення Археологічного комітету попередньо заручилися підтримкою Спільного Зібрання Академії, під покровительством якої він і формувався. Як вже зазначалося, за підтримкою УАН вони звернулися й тоді, коли вирішили утворити фотолaboratorію. Вибори президії комітету проводились у відповідності до статуту УАН. Це чітко зазначено в протоколі засідання Археологічного комітету від 1 лютого 1921 р. Водночас, члени комітету вважали його самоврядною, автономною від УАН інституцією. Звідси й прагнення перебрати на комітет не характерні для установ і комісій УАН і не передбачені її статутом, адміністративні і контрольні права.

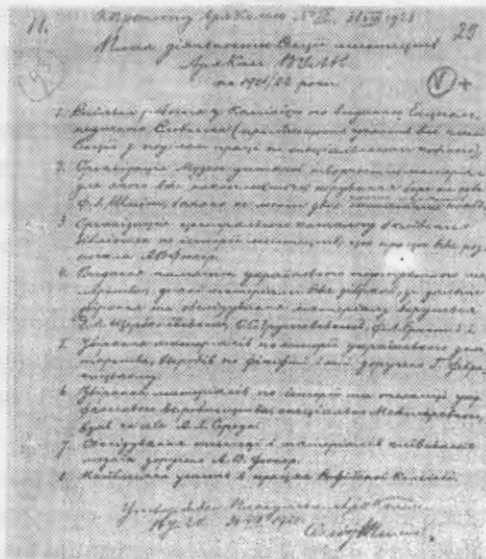
Спільне зібрання УАН розглядало Археологічний комітет як свою постійну комісію. У відповідності до рішення Зібрання від 26 січня 1920 р. саме воно мало затверджувати членів президій комісій, дбаючи про те, щоб вони забезпечували безпосередній зв'язок академічних установ з вищим органом керування Академією. Так-що, затвердивши 5 лютого 1921 р. обрання М.Макаренка головою, а І.Моргілевського секретарем Археологічного комітету, Спільне Зібрання УАН, водночас, застерегло, "що після повернення до Києва хворого акад. М.Ф.Біляшівського він стане на чолі Археологічного комітету". 21 лютого того ж року Спільне Зібрання ухвалило запропонувати Археологічному комітету "у зв'язку з поверненням до Києва затвердити головою комітету акад. М.Ф.Біляшівського, а заступником голови та керівником комітету - проф. М.О.Макаренка" [55].

Таке рішення викликало бурхливу реакцію з боку учасників

засідання Археологічного комітету, яке відбулося 26 лютого 1921 р. Проходило воно під головуванням О.Грушевського, оскільки М.Макаренко відмовився виконувати обов'язки голови президії. Однак, після тривалих дискусій учасники засідання прийшли до рішення відкласти питання про перерозподіл посад в президії до з'ясування статусу комітету: чи є він "цілком самостійна організація, чи це постійна комісія Академії наук?"

Вже з контексту рішень Спільного Зібрання відповідь на нього була очевидною. Це, зрештою, усвідомили і члени Археологічного комітету, які 19 березня 1921 р. продовжили обговорення проблем, що дискутувалися на попередньому засіданні. В його ході вони висловили кілька пропозицій. Найбільш категорично виступив О.Грушевський, який опротестував втручання Академії у справи комітету. "Вважаючи, що при таких умовах спокійної праці не може бути," він запропонував "розпустити Комітет з тим, щоби зібрати його знов уже по тому плану, який передбачався ініціативним гуртком." Зовсім протилежну позицію зайняв М.Біляшівський, який закликав вгамувати пристрасі і не розцінювати рішення Спільного Зібрання як свідчення порушення автономії комітету. В основу ж рішення комітету була покладена пропозиція Д.Щербаківського: оскільки "при умовах, які склалися в комітеті, не може просуватись його наукова робота", запросити на наступне засідання неодмінного секретаря УАН А.Кримського і за його участі з'ясувати усі спірні питання.

26 березня 1921 р. А.Кримський, прибувши на засідання Археологічного комітету, спробував заспокоїти його учасників, пояснивши мотиви рішення про призначення на посаду голови президії комітету академіка М.Біляшівського. На думку Спільного Зібрання він мав бути "живим зв'язком Комітету з Академією". Аби схилити членів комітету до компромісу, А.Кримський навіть запропонував їм "скласти свій Статут, де було б обмежено вплив голови на хід праці Комітету і внести цей Статут на

План діяльності Секції
мистецтв Археологічної Комісії
ВУАН 1921/22 рр.

затвердження Спільного Зібрання.” Але й ця пропозиція була відхилена. “Комітет, - читаємо у протоколі його засідання, - відчуває себе ображеним незатвердженням на посаді голови тієї людини, яку він вважав найбільш відповідною для сих складних обов’язків і що він не бачить гарантії для нормального ходу праці в сучасних умовах.” Відтак, більшістю голосів було ухвалено розпустити Археологічний комітет [56].

Усвідомлюючи важливість його діяльності, Спільне Зібрання УАН на своєму засіданні від 29 березня 1921 р. затвердило новий склад Археологічного комітету, включивши до нього академіків М.Біляшівського, В.Іконникова, А.Кримського, О.Левицького, Ф.Міщенка, В.Старкова, П.Тутковського та професорів В.Барвінка, В.Кордта, В.Міяківського, В.Ромоданівського, І.Соколова, В.Щербину [57]. Запрошення до роботи в комітеті семи академіків, представників найрізноманітніших галузей історичної науки та пам’яткознавства мало слугувати зміцненню його авторитету в наукових і громадських колах. Водночас, пе-

реслідувалась мета, зрештою, примирити між собою групи учених, які по-різному бачили роль, функції та статус Археологічного комітету, залучити їх до роботи в ньому.

Досягти цього на запропонованих Спільним Зібранням підвалинах, проте, не вдалося. Склад Археологічного комітету не задовольнив, в першу чергу, київських пам'яткознавців, які гуртувалися навколо пам'яткознавчих секцій Українського наукового товариства, і він так і не розпочав своєї діяльності.

Незважаючи на те, що спроби створення в структурі УАН науково-координаційного пам'яткознавчого центру на середину 1921 р. не увінчалися успіхом, зусилля учених України не були марними. Були визначені основні завдання, які він мав вирішувати, апробовані певні форми його роботи та її узгодження з відповідною діяльністю громадських пам'яткоохоронних органів. Нарешті, необхідність створення такого центру усвідомили навіть колишні опоненти цієї ідеї з Українського Наукового Товариства. Саме на умовах об'єднання пам'яткознавчих секцій УНТ з відповідними структурами УАН влітку 1921 р. розпочалася робота по створенню при історично-філологічному відділі Академії її Археологічної секції.

2. *Археологічна комісія*
Всеукраїнської Академії наук

1921 рік, незважаючи на завершення громадянської війни, виявився для УАН не менш складним, ніж попередній. Держава тримала її на “голодній пайці”, не забезпечувала наукові установи ні належним фінансуванням, ні необхідними для їх роботи приміщеннями, обладнанням, устаткуванням.

14 червня 1921 р. РНК України затвердила новий Статут Академії, яка отримала назву Всеукраїнської (ВУАН) і мала “підтримувати, координувати, й організовувати науково-творчу діяльність всіх наукових інститутів, відділів, об’єднань, студій і лабораторій, а також окремих громадян УСРР, на користь комуністичного суспільства, згідно з загальними вказівками НКО” [58]. Таким чином, Академія втрачала свою попередню автономію, а Наркомат освіти отримав оформлені законом права на втручання у її внутрішнє життя й організацію праці, керуючись не лише чисто науковими, а й політичними та ідеологічними мотивами.

Встановивши контроль за Академією, органи радянської влади прагнули поширити його також і на наукові товариства, в рамках яких вчені користувалися ще більшою незалежністю. Так з’явилася опублікована Наркомосом УСРР інструкція для ВУАН про порядок реєстрації, фінансування і звітування наукових установ. У відповідності до неї Академія наук мала координувати діяльність не лише наукових установ України, а й наукових товариств. Цього прагнуло і Українське наукове товариство. Об’єднавши найвидатніших національно свідомих українських учених, воно чи не найбільше дратувало радянську владу, що й визначило долю товариства.

Ще на початку 1921 р. Наркомат освіти ініціював об’єднання УАН з УНТ. Його умови розробила спеціальна Угодова Комісія, створена в березні 1921 р. з представників Академії та това-

риства, і 30 травня цього ж року затвердило Спільне Зібрання УАН. Ними, зокрема, передбачалось приєднання секцій археології та мистецтв УНТ до історично-філологічного відділу УАН. При цьому секція мистецтв мала отримати права автономної організації в рамках відділу. Секція ж археології відділу гуманітарних наук УНТ повинна була об'єднатися з Археологічним Комітетом при Спільному Зібранні в Археологічну секцію історично-філологічного відділу. Вона мала обрати президію та сформувати Археологічний комітет, до якого могли увійти представники від інших відділів УАН та установ Києва, зацікавлених питаннями охорони пам'яток старовини та їх дослідження [59]. Тобто, Археологічний комітет бачився значно ширшим за складом його членів, ніж Археологічна секція, яка саме через нього повинна була здійснювати координацію пам'яткознавчої та пам'яткоохоронної діяльності учених.

Аби прискорити процес становлення Археологічної секції, Спільне Зібрання з 1 липня 1921 р. затвердило її президію у складі: Ф.Шміт (голова), І.Моргілевський (секретар), Ф.Морозов (постійний науковий співробітник). За тимчасовим штатним розкладом секції передбачалось також п'ять посад постійних наукових членів, яких вона мала визначити самостійно [60].

На підставі зазначених рішень 5 липня 1921 р. відбулося засідання Археологічного комітету у призначеному 29 березня Спільним Зібранням складі та за участі К.Антонович, Й.Гермайзе, О.Грушевського, І.Моргілевського, Д.Щербаківського, які були причетні до організації й діяльності археологічної секції УНТ, ініціювали створення перших пам'яткознавчих структур УАН. Головував на засіданні (за секретарства І.Моргілевського) щойно обраний академіком відомий дослідник пам'яток мистецтва Ф.Шміт. Йому вдалося відразу спрямувати засідання в ділове русло: вирішувались конкретні питання музейного будівництва та охорони пам'яток Києва. Організаційні питання на засіданні

не розглядались, оскільки, по-перше, остаточно не був з'ясований з керівництвом УАН статус комітету. По-друге, учасники засідання, не зважаючи на те, що на ньому були присутні не лише члени Археологічного комітету, а й археологічної секції УНТ, не наважились взяти на себе повноваження Археологічної секції УАН. В зв'язку з цим на засіданні було ухвалено рішення доручити Ф.Шміту підготувати пропозиції щодо подальшої організації праці пам'яткознавців та винести їх обговорення на спільні збори Археологічного комітету УАН та археологічної секції УНТ.

Вони відбулися 13 липня 1921 р. за участі відомих пам'яткознавців К.Антонович, М.Біляшівського, Ф.Ернста, В.Козловської, Ф.Красицького, І.Моргілевського, Ф.Шміта, Д.Щербаківського, В.Щербини та неодмінного секретаря ВУАН А.Кримського. Головним на зборах, звичайно, стало питання про проект статуту Археологічного комітету, який підготував Ф.Шміт. Як видно з протоколу зборів, Ф.Шміт пропонував залишити на чолі комітету президію, затверджену Спільним Зібранням, надати йому широкі не лише науково-координаційні, а й адміністративні повноваження. Однак, в ході обговорення проекту до нього були внесені досить суттєві поправки. З першою виступив А.Кримський, який добре пам'ятав наскільки болісно на початку 1921 р. реагували ініціатори створення Археологічного комітету першого складу на втручання Спільного Зібрання в організацію його роботи. В зв'язку з цим він запропонував аби голову комітету обирали його члени. В такий спосіб гарантувалась би певна автономія комітету в структурі ВАУН. Учасники засідання погодились з А.Кримським.

Меншу одностайність вони виявили при обговоренні пропозиції М.Біляшівського аби комітет був "органом виключно науковим, і адміністративним остільки, оскільки він звертатиметься до адміністративних органів." Тим самим заперечувалась ідея створення при УАН інституції з правами колишньої імператор-

ської Археологічної комісії, яку свого часу настійно захищали немало з присутніх на зборах, до речі, й сам М.Біляшівський. Однак, очевидно, він добре усвідомлював, що державні органи, при край стриманому, якщо не недоброзичливому, ставленні до УАН, ніколи не допустять передачі власних адміністративних повноважень хоча б якій з її структур. Боротьба за них могла лише зашкодити становленню Археологічного комітету. Врешті-решт, учасники зборів зішлись на тому, що він повинен стати виключно науково-консультативним та координаційним органом. При цьому одностайну підтримку отримала пропозиція М.Біляшівського "для такої широкої інституції дати якусь іншу назву" - було ухвалено переіменувати комітет в Археологічну комісію.

До її складу мали увійти всі члени секцій археології та мистецтв, а також зацікавлені проблемами пам'яткознавства члени секцій історичної, етнографічної та охорони природи - з УНТ. До роботи в комісії запрошувались також співробітники Етнологічного музею, ряду комісій ВУАН : по складанню археологічної карти, історично-географічної, археографічної, секретарі відділів Академії, члени історичного товариства Нестора-Літописця. Бути членами комісії могли й члени інших наукових установ чи товариств, або окремі учені. Для цього їм потрібно було до 1 серпня 1921 р. повідомити про це Археологічну комісію [61]. Таким чином, вже перше спільне засідання представників пам'яткознавчих структур УАН та УНТ виявилось досить результативним. Головне - учені дійшли згоди з питання про організаційні підвалини своєї праці на ниві дослідження пам'яток історії і культури України, схвалили статут Археологічної комісії.

Публікуючи його текст, С.Заремба помилково називає дату затвердження статуту Археологічною комісією 13 серпня 1921 р. Допускається він неточності і коли стверджує, що перший відділ УАН затвердив його 14 серпня [62]. Насправді це сталося рівно на місяць раніше, що підтверджують джерела з різних архівів [63].

У відповідності до схваленого 14 липня 1921 р. першим відділом ВУАН статуту, Археологічна комісія створювалася при Академії і мала на меті: "а) Всебічне наукове описання, виучення і видання пам'яток мистецтва, старовини й природи, а також розроблення наукових підвалин охорони цих пам'яток в межах УСРР. б) Теоретичне розроблення всіх питань, що стосуються до галузі матеріальної етнографії, археології та історії мистецтв. в) Виучування питань теорії та практики музеєзнавства по всіх його галузях". Для досягнення цієї мети комісія могла виробляти й представляти через Академію наук на затвердження відповідних органів влади законопроекти, інструкції, кошториси з питань своєї компетенції. При цьому вона могла вступати в зносни як з вітчизняними, так і закордонними установами ; скликати з'їзди, або ж брати через своїх представників участь у подібних форумах з питань етнографії, археології, історії мистецтв, музеєзнавства. Комісія мала право організовувати й сприяти в організації пам'яткознавчих товариств та комісій, споряджати експедиції чи окремих фахівців для проведення археологічних розкопок і розвідок, збереження етнографічного матеріалу, обслідування, опису й репродукції архітектурно-монументальних пам'яток, музеїв, збірок чи окремих пам'яток мистецтва, старовини й природи.

Археологічна комісія брала на себе зобов'язання готувати для державних пам'яткоохоронних органів науково обгрунтовані програми та рекомендації з питань археологічних досліджень, реставрації та ремонту старовинних будівель, розписів, охорони пам'яток та музейництва. Серед пріоритетних напрямків діяльності комісії статут визначав популяризацію історико-культурної спадщини, підготовку фахівців різних галузей пам'яткознавства.

Статутом передбачалось, що робота комісії буде вестися в шести секціях: археологічній, матеріальної етнографії, архітектурно-монументальній, історії мистецтва, охорони пам'яток при-

роди, музеєзнавства. Кожна секція мала самостійно обрати керуючого, який отримував право входити до ради комісії. Окрім них до ради входили також голова та вчений секретар комісії, обрані її пленумом. На пропозицію секцій пленум обирав також нових членів комісії, яка могла мати на місцях своїх кореспондентів.

До компетенції пленуму комісії відносилися питання загального й принципового характеру (плани діяльності, звіти, законопроекти, інструкції, кошториси), які попередньо мали обговорюватися в секціях і раді. Остання була органом оперативного керівництва роботою комісії та виконувала її ухвали. Лише в виключних випадках вона могла перебирати на себе функції пленуму, але з обов'язковим наступним звітуванням на ньому.

Як зазначалося у статуті, секції комісії повинні були діяти у відповідності до окремих інструкцій, вироблених ними і затверджених пленумом.

Оскільки статут мав поступити ще й на розгляд Спільного Зібрання ВУАН, 9 серпня 1921 р. пленум знову повернувся до його докладного обговорення. Однак, він зазнав не суттєвих змін. Так, учасники пленуму підтримали пропозицію Ф.Шміта про участь голів секцій комісії в роботі ради історично-філологічного відділу з правом дорадчого голосу. Не зустріла заперечень і пропозиція М.Макаренка, у відповідності до якої археологічна та мистецька секції, а також підсекція матеріальної етнографії УНТ повинні були увійти до комісії у попередньому складі та на чолі з обраними ними президіями.

Питання регламенту праці комісії: про дні засідання секцій і пленуму, кворум і збори без попередніх повісток денних, - пленум ухвалив передати на розгляд секцій. Засідання існуючих при УНТ секцій доручалось скликати їх президіям, а нових (архітектурно-монументальної, музеєзнавства і охорони пам'яток природи) голові комісії.

При обранні президії Археологічної комісії учасники пленуму доручили головувати в ній Ф.Шміту. Його заступником обрали М.Біляшівського.

Наступний пленум, що відбувся 16 серпня 1921 р., ухвалив на постійній основі оплачувати працю членів президій комісії та її секцій, всіх інших - за угодами на виконання конкретних робіт. Інші організаційні питання (кошторис, склад секцій та інструкції для їх роботи) доручалось попередньо розглянути в секціях.

Водночас, пленум чітко окреслив першочергові завдання комісії, вирішення яких мало сприяти її становленню, налагодженню зв'язків з науковими пам'яткознавчими інституціями, окремими поціновувачами старовини. Зокрема, було ухвалено терміново провести "реєстрацію установ по всій Україні, які займаються виучуванням і охороною пам'яток старовини мистецтва і природи" та залучити "до праці, поруч з видатними ученими, також і дрібних місцевих діячів, як кореспондентів". Актуальним визнавалось також завдання налагодження співробітництва з державними пам'яткоохоронними органами, Археологічним інститутом у Києві, Російською Академією історії матеріальної культури, а по можливості - і з закордонними інституціями. Пленум ухвалив також спішно зареєструвати архітектурно-монументальні пам'ятки та музеї, заснувати при комісії фотоархів та скласти каталог видань з питань компетенції комісії, які знаходилися не лише в державних та громадських, а й приватних книгозбірнях [65].

Важливе значення для налагодження роботи Археологічної комісії мали і рішення першого засідання її ради, що відбулося 22 серпня 1921 р. Так, було вирішено питання про кворум засідання ради. Її ухвали вважалися дійсними за умови присутності чотирьох, а в надзвичайних випадках і трьох з шести членів ради. Аби не дезорганізувати її роботи, за відсутності голови секції заступництво в засіданнях ради з правом ухвального голосу

доручалось членові президії секції. Рада мала збиратися щосере-ди. Учасники засідання визнали необхідним встановити посаду керуючого справами Археологічної комісії, на яку одноголосно обрали П.Лозієва. Обговорювались також питання організації роботи канцелярії комісії, умеблювання її приміщень. Була затверджена також посада завідуючого фотоархівом. Окрім того рада ухвалила створити при комісії бібліотеку, затвердивши посаду її завідуючого з обов'язками каталогізатора [66].

Усім подвижникам збереження історико-культурної спадщини пропонувалося об'єднатися навколо цих завдань. Попередня неорганізованість праці пам'яткоохоронців, "її аматорський характер, її мало корисні, або негативні результати, все наше безсилля в боротьбі з обставинами часу і з несвідомими, упередженими або зажерливими людьми - тільки компроментують нашу працю й наші прагнення... Ми, - наголошувалося в листі, - повинні організуватись і дисциплінуватись, коли хочемо досягти серйозного успіху." Задля цього Археологічна комісія звертала-ся до всіх пам'яткоохоронних та пам'яткознавчих товариств і установ "не з офіційною вимогою, але з колегіальним проханням повідомити, вже за власної ініціативи, всі відомості й матеріали", що стосувалися історії їх створення, умов і наслідків діяльності, а також запитувала згоди "в разі потреби, взяти на себе, це прохання Археологічної комісії, те чи інше наукове доручення або допомагати при здійсненні того чи іншого наукового заходу комісії". В свою чергу комісія зобов'язувалася сприяти діяльності своїх помічників [67].

22 серпня 1921 р. рада Археологічної комісії затвердила також проект звернення до членів-кореспондентів, які мали "по мірі можливості, сприяти доцільному здійсненню великої і відповідальної роботи, покладеної на комісію". Зокрема, комісія висловлювала сподівання, що кореспонденти візьмуть на себе наступні обов'язки:

“1. Систематично повідомляти про життя й діяльність всіх наукових, науково-загальних і просвітніх установ і товариств, які розробляють питання археології, матеріальної етнографії, історії мистецтва або охороняють пам'ятки старовини, мистецтва й природи;

2. Доставляти відомості про випадкові знахідки пам'яток і про заходи, що мають на меті знайдення таких пам'яток;

3. Повідомляти про всяку небезпеку, що загрожує пам'ятникам;

4. Повідомляти про нові книги й статті, надсилаючи їх, в разі можливості, в оригіналах, надсилати фотографії, малюнки, кресленики, або описання пам'яток і т.ін.;

5. Ділитися думками, гадками й проектами про можливі та потрібні наукові заходи;

6. Представляти конкретні проекти заходів, в яких участь Археологічної комісії здається необхідною;

7. Виконувати, в разі потреби, доручення комісії;

8. Засновувати місцеві гуртки для вивчення й охорони пам'яток старовини й мистецтва” [68].

Таким чином, ще до завершення організаційного становлення Археологічної комісії, формування її внутрішньої структури, вона вжила реальних заходів, аби об'єднати навколо себе наукові та пам'яткоохоронні товариства, окремих учених, координувати їх діяльність.

Одночасно велась робота по формуванню передбачених статутом комісії секцій, визначенню їх програмних та першочергових завдань. Цілком закономірно, що першими конституювалися ті секції, які перейшли до УАН з УНТ. Зокрема, 15 серпня 1921 р. відбулося засідання археологічної секції, до складу якої увійшли К. Антонович, М. Біляшівський, М. Василенко, Й. Гермайзе, О. Грушевський, Л. Добровольський, В. Козловська, М. Макаренко, І. Моргілевський, Ф. Морозов, М. Пахаревський, М. Ткаченко, Д. Щербаківський, В. Щербина. Вже на початку засідання

його учасники одностайно погодилися з тим, щоб на чолі секції залишалася попередня президія у складі М.Макаренка (голова), К.Антонович (товариш голови) та В.Козловської (секретар). Представляти секцію у раді Археологічної комісії за відсутності М.Макаренка уповноважили О.Грушевського [69].

Досить жваво проходило обговорення проекту поданої В.Козловською інструкції (положення) археологічної секції, в якому взяли участь О.Грушевський, Л.Добровольський, М.Пахаревський, та ін. Врешті-решт учасники засідання зійшлися на тому, що секція повинна реєструвати, описувати, замальовувати, фотографувати та реставрувати пам'ятки археології, слідкувати аби вони не руйнувалися від самовільних розкопок, під час земляних та інших господарських робіт, добувати "старовинні речі через екскурсії, експедиції, розкопки". Знайомити широкий загал з результатами наукових студій членів секції вона мала шляхом публікації їх праць, заслуховування рефератів, доповідей, лекцій та влаштування публічних наукових засідань, проведення археологічних з'їздів тощо. Інструкцією передбачалось також, що секція буде організовувати "лекції й курси для розповсюдження у широких колах археологічного знання,... пояснення у музеях, екскурсії на місця, цікаві з археологічного боку, показові розкопки", видаватиме каталоги, провідники, популярні статті та брошури, дбатиме про підготовку молодих археологів [70].

Зрозуміло, що таке широке коло завдань, визначених секцією, вимагало не лише значної організаційної роботи, а й підтримки її, в тому числі фінансової та адміністративної з боку органів влади, Академії. За того загального курсу, який проводила радянська держава щодо академічних установ, сподіватися на неї особливо не доводилося. В зв'язку з цим на засіданні археологічної секції від 29 серпня 1921 р. О.Грушевський "висловився, що, зважаючи на сучасні обставини, конкретна робота секції

може проводитися тільки у межах м.Києва” [71].

Відповідно - затвердженим на засіданні планом роботи секції в 1921/22 році в першу чергу передбачались розкопки п'яти археологічних об'єктів Києва. Внесені ж до плану розкопки археологічних пам'яток в районі міста Вишгород, Васильків, Фастів, сіл Гатне й Теремки, Поштова Віта та Феофанії визначались “як завдання майбутнього часу”. Серед ближчих у плані називались завдання популяризації пам'яток, підготовки фахівців-пам'яткознавців, обробки музейних експонатів та складання археологічної карти України [72].

Подібне коло завдань по виявленню та реєстрації, дослідженню й популяризації пам'яток - визначалось також в інструкції архітектурно-монументальної секції. До роботи в ній планувалось залучити С.Гілярова, О.Грушевського, Л.Добровольського, Д.Дяченка, Ф.Ернста, В.Зуммера, С.Колотова, Г.Красицького, І.Моргілевського, Г.Павлуцького, М.Пахаревського, А.Середу, А.Фюнер та Ф.Шміта. Як і археологічна, архітектурно-монументальна секція в плані своєї роботи на 1921/22 рік також вирішила обмежитись науковим обслідуванням та детальним описом відповідних пам'яток Києва і його околиць. Окрім того секція планувала взяти участь в підготовці Енциклопедичного словника, “допомагати різним установам і окремим особам експертизою і безпосередньою участю в проведенні ними реставрацій пам'яток” організувати музей будівельних матеріалів стародавньої архітектури Києва [73].

Інструкцію секції мистецтв розробив Ф.Шміт. Основними завданнями секції вона визначала“:

а) Розроблення загальних питань психології, теорії та мистецтва,

б) Виучування пам'яток українського мистецтва,

в) Обговорення справ біжучого українського мистецтва”.

З метою їх виконання секція могла засновувати дослідні ін-

ституту, споряджати експедиції та екскурсії для дослідження пам'яток, влаштовувати "прилюдні й закриті засідання, доклади, лекції, диспути, курси, з'їзди, виставки і т.ін." Секція мала надавати допомогу іншим мистецтвознавчим установам, концентрувати фотографії з художніх творів, бібліографічні матеріали з історії мистецтв [74].

Затвердженням на засіданні секції 30 серпня 1921 р. планом її роботи на 1921/22 рік передбачалась участь її членів у Софійській комісії та допомога комісії по виданню енциклопедичного словника, організація музею дитячої творчості, який мав очолити Ф.Шміт. А.Фюнер повинна була скласти каталог літератури з історії мистецтв у збірках Києва, а О.Грушевський, Ф.Ернст та Д.Щербаківський - підготувати до видання пам'ятки українського портретного малярства. Г.Красицький отримав доручення зібрати матеріал з історії українського золотарства, а А.Середа - з історії та техніки українського порцелянового виробництва. А.Фюнер доручалось обслідувати техніку і матеріали київських мозаїк. До роботи в секції планувалось залучити також М.Біляшівського, С.Гілярова, В.Зуммера, М.Макаренка, І.Моргілевського, Ф.Морозова, М.Павловського, Г.Павлуцького, І.Соколова [75].

Ф.Шмітом були розроблені також програмні документи музейної секції. Вона конституювалась в середині серпня у такому складі: М.Біляшівський, П.Лозієв, М.Макаренко, Г.Красицький, Ф.Морозов, А.Фюнер, Ф.Шміт, Д.Щербаківський. На другому засіданні секції, що відбулося 30 серпня 1921 р. була схвалена інструкція, що визначала її перспективні завдання. Серед них: підготовка музейників, науково-дослідна робота з питань музеєзнавства, їх популяризація, реєстрація музеїв та розробка загального плану мережі музейних установ України, підготовка відповідних законопроектів, інструкцій, обов'язкових постанов органів державної влади і управління.

У відповідності до затвердженого на тому ж засіданні плану

роботи секції на 1921/22 р., в першу чергу вона мала обстежити та провести реорганізацію культурно-історичних музеїв Києва, упорядкувати Церковно-археологічний музей Київської духовної академії та створити Український Центральний історичний музей, до якого планувалось передати колекції колишніх музеїв УНТ. Секція повинна була також делегувати свого представника до музейного комітету при ВУАН. Оскільки той мав здійснювати загальне науково-методичне керівництво музейним будівництвом в межах України, члени секції в засіданні 30 серпня вирішили обмежити свою діяльність лише музеями гуманітарного профілю [76].

Нарешті, 16 серпня 1921 р. на засіданні етнографічної секції УНТ було прийнято рішення виділити для праці в Археологічній комісії підсекцію загальної етнографії у складі: О.Алешо (керуючий), А.Онищук (заступник), Л.Шульгина (секретар), М.Біляшівський, Г.Колцуняк, В.Козловська, М.Макаренко, А.Носов, Д.Щербаківський. Секція матеріальної етнографії Археологічної комісії, зазначалось у її інструкції, мала на меті :

“а). Всестороннє наукове описання і вивчення народних придбань, що входять в область матеріальної етнографії, відносно всіх народностей України.

б). Теоретичне розроблення всіх питань, що стосуються до галузі матеріальної етнографії.”

Ближчим часом секція планувала розробити детальні інструкції з питань своєї компетенції, надати допомогу в становленні етнографічних музеїв та нових центрів дослідження матеріального побуту українського народу, підготовці етнографів, організувати етнографічні експедиції на Київщину і Чернігівщину, “вжити всіх заходів, щоби матеріальні останки старовинної української культури були зібрані і збережені в етнографічних музеях”, взяти участь в підготовці з'їзду етнографів у Києві [77].

Таким чином, на кінець серпня 1921 р. були, в основному,

сформовані п'ять із шести передбачених статутом Археологічної комісії секцій, розроблені інструкції та плани їх діяльності. Склад секцій (усього 33 чоловіки) та їх програмні документи 31 серпня 1921 р. були остаточно схвалені на пленумі Археологічної комісії, який ухвалив також передати функції секції охорони пам'яток природи до другого відділу ВУАН, при якому на той час організувався відповідний орган [78]. Натомість пленум виступив з ініціативою зарахувати до числа інституцій Археологічної комісії Софійську комісію, створену з ініціативи Ф.Шміта ще в травні 1921 р. Під його керівництвом та заступництві Г.Павлуцького і секретарювання І.Моргілевського у її складі працювали Й.Гермайзе, О.Грушевський, Ф.Ернст, В.Козловська, Г.Красицький, М.Макаренко, Ф.Морозов, В.Пархоменко та Д.Щербаківський. Комісія була зарахована до академічних установ після того, як 18 серпня 1921 р. перший відділ ВУАН затвердив її склад та статут, у відповідності до якого вона мала здійснювати комплексне дослідження та догляд і охорону Софії Київської [79].

На пленумі було ухвалено рішення про створення при Археологічній секції фотолабораторії та обрані члени-кореспонденти комісії - О.Васильєв, Д.Гордєєв, І.Грабар, М.Льїн, М.Марр, М.Сичов, Б.Фармаковський.

Нарешті, пленум схвалив попередньо затверджені 26 серпня 1921р. радою Археологічної комісії її доповідні записки про проект статуту, штатів та кошторис, які потрібно було передати на розгляд історично-філологічного відділу та Спільного Зібрання ВУАН [80].

В них докладно висвітлювалась історія створення Археологічної комісії, викладались її програмні завдання. Головне ж - переконливо аргументувалась необхідність затвердження потрібного для їх успішного виконання штату співробітників структурних підрозділів комісії. Загалом він мав складатися з 47 осіб, які умовно розподілялись між трьома "центрами" комісії. До пер-

шого - "науковий" (18 чол.) - повинні були увійти члени президій Археологічної комісії та її п'яти секцій. Адміністративно-виконавчий центр (17 штатних одиниць) являв собою, по суті, канцелярію комісії, а центр науково-допоміжних установ (12 посад) мав складатися з відділу реєстрації наукових установ, бібліотеки з центральним каталогом, фотолабораторії, фотоархіву, архіву малюнків і креслеників, сектору обліку наукових сил в Україні. Планувалось, що важливіші питання роботи секцій вони будуть виносити на розгляд ради Археологічної комісії. Її ж постанови передаватимуться на виконання керуючого справами, якого мала обирати рада і затверджувати Спільне Зібрання. При цьому керуючий справами очолював би як саму канцелярію, так і центр науково-допоміжних установ, здійснюючи керівництво ними через своїх заступників, призначених головою ради. Створюючи виконавчий апарат комісії, спільний для всіх її секцій, автори проекту штатного розкладу прагнули не лише досягти його скорочення, а й забезпечити "єдність та планомірність роботи комісії" [81].

Підготовлені Археологічною комісією документи 1-2 вересня 1921 р. розглядались на засіданні історично-філологічного відділу, а 6 вересня - у Спільному Зібранні ВУАН. В результаті були внесені певні зміни у статут комісії. Зокрема, в ньому зазначалося, що вона утворюється при історично-філологічному відділі ВУАН і здійснює свою роботу не в шести, а в п'яти секціях. До статуту було внесено доповнення про склад та порядок обрання президій секцій. Вони мали складатися з керуючого (раніше голови), ученого діловода (секретаря), які повинні були обиратися на два роки, та одного постійного члена, який при заснуванні секцій обирався на три роки, а в наступному - на два. Внесеними до статуту новими положеннями регулювався також порядок оплати праці членів ради комісії. Втім, зазначені зміни здавалось не могли вплинути на характер діяльності та

повноваження Археологічної комісії і не зустріли заперечень з боку її членів.

Зовсім іншу реакцію викликали у них рішення щодо штатного розкладу Археологічної комісії. Справа в тому, що історично-філологічний відділ ухвалив оплачувати в рахунок кошторису Академії на друге півріччя 1921 р. роботу лише 24 штатних співробітників комісії: членів президій комісії та її секцій, двох консерваторів для кабінетів, двох бібліотекарів і двох друкарок. Більше того, "перший відділ, зважаючи на скрутне матеріальне становище Академії наук, постановив, що оплачувати цю комісію за новим штатом можна буде, аж тоді, як гроші видаватимуться із Державної Скарбниці не за зменшеною "розкладкою", а нормальним способом, згідно з кредитами."

Довга промова Ф.Шміта на Спільному Зібранні Академії не переконала його членів у необхідності змінити рішення історично-філологічного відділу. Єдине, що йому вдалося домогтися - це оплати праці 8 співробітників у відповідності до штатів на перше півріччя та права користуватися послугами двох машиністок з канцелярії неодмінного секретаря ВУАН [82].

У відповідь на таке паліативне рішення 7 вересня 1921 р. пленум Археологічної комісії визнав "небажаним фіктивне існування комісії, існування лише на папері" і оголосив, що вона відкладає здійснення своїх адміністративних та організаційних завдань, затверджених Спільним Зібранням ВУАН, до того моменту, коли комісія буде мати кошти на персональний склад та на операційні видатки.

"Пленум, - зазначалось у його рішенні, - вважає необхідним продовжувати наукову діяльність на тих самих підставах, на яких вона велась в бувшому Науковому товаристві" [83].

Лише 4 жовтня 1921 р. після того, як Ф.Шміт зумів домогтися оплати членів президії Археологічної комісії за окремим штатом, йому вдалося скликати засідання ради комісії, в якому

взяли участь голови секцій М.Онищук, М.Макаренко та секретар Ф.Ернст. Розв'язавши ряд термінових пам'яткоохоронних питань, вони вирішили ще раз поставити новий статут на обговорення секцій. В разі їх згоди продовжувати роботу, пропонувалось у відповідності до статуту обрати нові президії. Рада також звернулася до секцій з проханням подати списки їх членів-кореспондентів з тим, щоб надіслати їм відповідні посвідчення. Тобто, принаймні, керівники секцій засвідчили готовність, навіть за край скрутних матеріальних умов, розбудовувати Археологічну комісію, про створення якої було вирішено повідомити наукові установи Москви і Харкова [84].

Першими на пропозицію ради відгукнулася секція етнографії, яка вже 6 жовтня 1921 р. обрала нову президію у складі : О.Алешо (керуючий), А.Носов (постійний член), Л.Шульгина (учений діловод) [85]. Незабаром відбулися перевибори президій і інших секцій. Так, архітектурно-монументальна секція обрала керуючим Г.Павлуцького, постійним членом І.Моргілевського, вченим діловодом А.Середу, археологічна - відповідно М.Макаренка, К.Антонович-Мельник, В.Козловську. Секції музеєзнавства та мистецтв на кінець жовтня обмежились виборами керуючих та діловодів. Ними стали відповідно Ф.Шміт і П.Лозієв та М.Макаренко і Ф.Ернст. Склад новообраних президій секцій 2 листопада 1921 р. схвалив пленум Археологічної комісії, який прийняв рішення направити їх на затвердження історично-філологічного відділу ВУАН [86].

Поступово вирішувалися й питання розширення складу секцій, створення мережі їх кореспондентів. Зокрема, 25 жовтня 1921 р. на спільному засіданні секцій археології і мистецтв членами археологічної секції були обрані відомі учені С.Гамченко (Житомир), В.Ляскоронський, В.Пархоменко (обидва - Київ), а її кореспондентом уманський дослідник старовини Стефанович. 31 жовтня членом секції мистецтв став П.Лозієв [87].

Не залишилися без відповіді також звернення Археологічної комісії до наукових установ, товариств та музеїв, учених України й Росії. Щоб переконатися в цьому, достатньо проаналізувати протокол засідання секції археології і мистецтв від 18 жовтня 1921 р. На ньому, зокрема, вирішувалось питання про рецензування та фінансову допомогу у виданні дослідження С.Таранушенка "Хата по Лизаветинському пр. під ч.35 в Харкові", було заслухано заяву М.Левицького про відкриті ним стародавні селища між Вишгородом і Межигір'ям, обговорені звітні матеріали археологічного відділу Одеського губкопмису та пояснення завідуючого Уманським музеєм П.Курінного з приводу археологічних розкопок у повіті, розглянуто прохання Роменського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини про надання йому статусу відповідної філії ВУАН [88].

Для налагодження роботи Археологічної комісії важливе значення мало встановлення тісних контактів з Головному музеєм НКО УСРР, який після остаточної ліквідації в середині 1921 р. ВУКОПМИСу став центральним державним органом адміністративного догляду за пам'ятками. При цьому в структурі Головного музею створювався науковий відділ, що мав забезпечувати організацію дослідження пам'яток історії та культури [89]. Визнаючи авторитет Археологічної комісії, голова наукового відділу Головного музею професор В.Веретенніков вже в листопаді 1921 р. звернувся до неї з листом, в якому зазначив необхідність спільної скоординованої праці обох пам'яткознавчих інституцій [90].

Про згоду співпрацювати з Археологічною комісією в грудні 1921 р. повідомила Російська Академія історії матеріальної культури, яка надіслала українським пам'яткознавцям свої наукові видання. Тоді ж свої видання передав Археологічній комісії Ермітаж у Петрограді [91]. З вдячністю за пропозицію бути обраним в члени-кореспонденти Археологічної комісії в особистому листі до Ф.Шміта звернулися відомі петроградські учені, дослід-

ники пам'яток мистецтва і старовини Б.Фармаковський, О.Васильєв, М.Сичов [92]. Таким чином, Археологічна комісія поступово завойовувала авторитет як в наукових колах, так і серед державних органів та установ.

Її становлення супроводжувало, однак, немало складностей. Однією з найважчих проблем залишалось питання: як при штатних восьми співробітниках забезпечити успішну роботу секцій. Обговоривши його на засіданні 17 жовтня 1921 р. рада комісії ухвалила передати на розгляд секцій намічені нею три можливих варіанти вирішення цієї проблеми. Першим передбачалась оплата секретарів секцій та трьох головуючих в них (М.Макаренко, який очолював секції археології і мистецтв, та Ф.Шміт, який керував архітектурно-монументальною та музейною секціями, відмовились від подвійної оплати). Друга пропозиція полягала в тому, щоб оплачувати роботу одного члена президії кожної секції, а три оклади призначити співробітникам з особливих доручень. Нарешті, пропонувалось з'єднати секції мистецтва, архітектурно-монументальну та музейну, оплативши повністю роботу членів її президії, президії археологічної секції та двох членів президії секції матеріальної етнографії [93].

Більшість секцій, зокрема музейна, археології та мистецтв, підтримали другий варіант розподілу штатних посад, який за влучним висловом О.Грушевського, нічого не руйнував, а давав "можливість секціям почати реальну роботу" [94]. Злиття секцій визнав небажаним і пленум комісії 26 жовтня 1921 р. Більше того, аби стимулювати діяльність секцій він вирішив запровадити "пожетонну" (в залежності від виконання конкретних обов'язків) оплату роботи членів президій секцій, а вісім штатних посад комісії передати "робітникам з особливими науковими дорученнями усіх секцій". Впродовж тижня кожна з них повинна була "подати доповідні записки про те, які платні посади та яких кандидатів на них вони вважають бажаними" [95].

Узагальнивши подані від секцій пропозиції, пленум Археологічної комісії 2 листопада 1921 р. затвердив її штатні посади: каталогизатора архітектурно-монументальної старовини та бібліографії українського мистецтва, реєстратора пам'яток старовини і мистецтва, догляду за експонатами Церковно-археологічного музею, відповідальних за збір етнографічного матеріалу, бібліографічних матеріалів з етнографії, виконуючого постанови Археологічної комісії. В результаті голосування на них були затверджені відповідно - Г.Павлуцький, Г.Красицький, А.Фюнер, А.Онищук, Л.Шульгіна, П.Лозієв. Незаміщеними залишились посади по складанню графічного індексу з української археології, на яку не знайшлося кандидатури, та бібліографа з української археології. На останню посаду секція археології рекомендувала О.Грушевську, однак, рада комісії запропонувала їй розглянути можливість призначення бібліографом В.Ляскоронського, який після тривалої відсутності прибув до Києва [96].

Секція не відмовилась від своєї попередньої ухвали, однак на пропозицію В.Пархоменка прийняла компромісне рішення. "Позаяк, - зазначалося в ньому, - секція немає ніяких підстав міняти свою постанову відносно кандидата на посаду бібліографа, вона залишає обох кандидатів й передає цю справу для остаточного затвердження Академією наук одного з двох кандидатів" [97].

Відстоювати свою позицію в органах упорядкування життя Академії самостійно секція, як з'ясувалося, не могла. Справа в тому, що в затвердженому 6 вересня 1921 р. Спільним Зібранням статуті Археологічної комісії рішення пленуму останньої про участь голів секцій в засіданнях історично-філологічного відділу ВУАН не було враховано. Нагадаємо також, що за новим статутом очолював секцію не голова, а керуючий. 18 жовтня 1921 р. учасники спільного засідання секцій археології і мистецтв ухвалили "з'ясувати які юридичні права "голови" і

“керуючого секцією”. “Коли вони одинакові, - зазначалося у рішенні, - і керуючий, як і голова, має право бути присутнім на засіданнях І відділу Академії - проти зміни не суперечити. Якщо керуючий такого права не має - рахувати його позбавленим прав - на зміну не погодитись і заявити протест” [98].

З'ясувалося, що для нього були всі підстави, оскільки зміна назви “голови” на “керуючого” секцією, по-суті, зафіксувала втрату автономії колишніх секцій УНТ в структурі Археологічної комісії, яка полягала між іншим, і в праві головуючих в секціях брати участь в засіданнях історично-філологічного відділу Академії. Скасування його означало порушення умов об'єднання УНТ з УАН. В зв'язку з цим 7 листопада 1921 р. секції археології і мистецтв ухвалили “скликати комісію з голів секцій гуманітарного відділу для остаточного вирішення взаємовідносин між ВУАН й секціями гуманітарного відділу (колишнього) УНТ” [99].

Провести намічене засідання, однак, не вдалося. 5 грудня 1921 р. М.Макаренко запропонував обговорити питання про взаємостосунки між колишніми секціями УНТ і ВУАН на спільному засіданні секцій археології та мистецтв Археологічної комісії. В результаті була прийнята пропозиція О.Грушевського відновити гуманітарний відділ УНТ, включивши до нього окрім археологічної та мистецької, ще й етнографічну секцію. Д.Щербаківському доручалось провести відповідні переговори з президією етнографічної секції, а М.Макаренкові скласти перелік порушень умов об'єднання УНТ з УАН [100].

Про виконання доручення М.Макаренко доповів на засіданні секцій археології і мистецтв, що відбулося 19 грудня 1921 р. На ньому було ухвалено подати до першого відділу ВУАН відповідні записки з обґрунтуванням прав автономії обох секцій в його структурі [101].

“По умовам об'єднання Укр/аїнського/ Наукового Това-

риства з Укр/аїнською/ Академією Наук, - зазначалось в підписаній М.Макаренком та В.Козловською заяві секцій мистецтв Археологічної комісії до першого відділу ВУАН від 21 грудня 1921 р., - ті секції Укр/аїнського/ Наукового Товариства, які не мають аналогічних інституцій при Укр/аїнській/ Академії Наук, користуються автономією і мають свого окремого представника в відповідному відділі Академії Наук. На цій підставі секція мистецтв повинна бути автономною. Але тим часом... її зроблено частиною Археологічної комісії.

... В цілому ряді питань праця секцій виходила далеко за ті вузькі межі, які ставить собі Археологічна комісія... і тому секція мистецтв, - наголошувалося в заяві, - мислить себе окремою од Археологічної комісії одиницею, яка тільки в одній частині своєї роботи працює в контакті з іншими секціями Археологічної комісії, одиницею автономною, яка для захисту своїх інтересів мусить мати окремого представника в першому відділі Академії наук" [102].

Зрозуміло, що вихід з Археологічної комісії двох провідних секцій відразу б поставив під загрозу існування комісії в цілому. Тим більше, що секція матеріальної етнографії органічніше була пов'язана з очолюваною А.Лободою фольклорно-етнографічною комісією ВУАН, яка після об'єднання з етнографічною секцією УНТ, досить успішно розгортала свою діяльність [103]. В зв'язку з цим на пленумі Археологічної комісії, що відбувся 21 грудня 1921 р., Ф.Шміт спробував обґрунтувати необхідність збереження уже сформованих її структур. Однак, "пленум комісії визнав, що секція мистецтв має право зайняти таке місце при ВУАН, як секція етнографічна." Наступний пленум комісії (28 грудня 1921 р.) більшістю голосів (6 проти 3-х) санкціонував перехід на автономне становище також і археологічної секції. Остаточно втративши надію стримати процес розпаду з величезними труднощами створеної Археологічної комісії, Ф.Шміт

Список членів Археологічної секції
Археологічної комісії ім. Архипенко НАНУ.

- 1/ Антонович М.М.
- 2/ Біляшівський А.В.
- 3/ Голубович В.І.
- 4/ Голубович В.І.
- 5/ Голубович В.І.
- 6/ Давидовський В.П.
- 7/ Давидовський В.П.
- 8/ Давидовський В.П.
- 9/ Давидовський В.П.
- 10/ Давидовський В.П.
- 11/ Давидовський В.П.
- 12/ Давидовський В.П.
- 13/ Давидовський В.П.
- 14/ Давидовський В.П.

Список членів Археологічної секції
Археологічної Комісії (1921 р.)

ПРЕЗИДЕНТ:

Голова - М.М.Давидовський.

Заступник - М.М.Давидовський.

Секретар - В.П.Давидовський.

оголосив про зняття з себе повноважень її голови [104]. Та й це не врятувало ситуацію. Археологічна комісія відродитися так і не змогла.

Аналізуючи причини, що привели до таких наслідків, безумовно, не можна нехтувати факторами чисто суб'єктивного характеру. Зокрема, в колах київських пам'яткознавців, які гуртувалися навколо УНТ, досить неоднозначно сприйняли особу Ф.Шміта, який окрім Археологічної комісії очолив також Софійську комісію, кабінет мистецтв при ВУАН, комітет Музею мистецтв ім.Б.І. та В.І.Ханенків, відтіснивши з керівних позицій відомих дослідників і авторитетних захисників національної істо-

рико-культурної спадщини українського народу. З їх боку не завжди знаходило підтримку і прагнення Ф.Шміта забезпечити пріоритет за мистецтвознавчими аспектами при дослідженні пам'яток. Все це, наприклад, привело до зростання напруженості в роботі, а потім і загострення стосунків між членами Софійської комісії, яку теж планувалось включити в число інституцій Археологічної комісії. Як зазначав в одному з приватних листів О.Грушевський, коли археологи та історики, які входили до Софійської комісії, підняли питання про необхідність планомірних і комплексних досліджень собору, це було розцінено як "змову" [105]. Зрештою, 24 грудня 1921 р. Ф.Шміт відмовився від головування в Софійській комісії [106].

"Софійська комісія ВУАН, - писав він у листі до Г.Павлуцького від 26 грудня 1921 р., - ось вже два тривалих і надзвичайно тяжких засідання присвятила розгляду різних зовсім другорядних моїх проступків і упущень. Якби члени Соф/ійської/ комісії мали на увазі користь самої, по суті, справи, все було б узгоджено за 5 хвилин без усякого засідання, або, хоча б, на початку засідання. Зрозуміло, що витрачаючи стільки часу на розгляд "дрібниць" - я цитую дійсний вислів Д.Щербаківського, - Комісія мала на увазі не саму справу, а мою персону, і щоб не гальмувати справу, я вважаю необхідним вийти зі складу і самої комісії, а не лише її президії" [107]. На засіданні історично-філологічного відділу від 29 грудня 1921 р. подібними причинами та мотивами Ф.Шміт пояснив і своє рішення скласти повноваження голови Археологічної комісії. В листі до Миколи Федотовича Біляшівського від 29 грудня 1921 р. Ф.Шміт писав: "... Вчора, 28 грудня 1921 р, Пленум Археологічної Комісії заслухав заяву Археологічної Секції, якою встановлює необхідність для Секції мати представника в 1-ому Відділі ВУАН. Необхідність ця мотивується тим, що Президія Археологічної Комісії не виконала жодної постанови Секції. З фактами в руках я довів, що це тяжке звинува-

чення ніяк не відповідає дійсності. Однак, Пленум 6-ма голосами проти 3, 1 утримався, постановив підтримати заяву Секції, характерно, що утримався від голосування Ф.Л.Ернст, Вчений Секретар Комісії, дуже вражений результатами голосування - сам член Президії. Я не вважаю можливим далі знаходитися на посаді Голови Комісії, про що заявив Пленуму.

Доводячи це до Вашого відому, я прошу Вас, як Заступника Голови Комісії, стати до виконання обов'язків Голови і прийняти від мене справи" [108].

Очевидно певні суб'єктивні мотиви можна знайти і в діях ініціаторів виходу зі складу Археологічної комісії її провідних секцій. Зокрема, навіть з лаконічних протоколів засідань чітко проступає їх "ностальгія" за УНТ. Однак, для цього були й об'єктивні причини. Справа в тому, що об'єднання Товариства з ВУАН проходило на тлі продиктованого державними органами катастрофічного скорочення штатів Академії. "В результаті,- зазначають дослідники ранньої історії Академії, - без роботи залишилися сотні науковців з обох установ... Отже, надії на поліпшення дослідницької роботи внаслідок злиття УНТ з УАН не справдилися, а матеріальна скрута лише загострилася" [109]. В зв'язку з цим, вихід з Археологічної комісії секцій археології та мистецтв необхідно розцінювати не лише як форму протесту проти порушення обіцяних їм прав автономних підрозділів ВУАН, а й як спробу зберегти, принаймні, вже апробовані громадські форми об'єднання пам'яткознавців, за їх підтримки домогтися створення належних умов праці дослідників пам'яток історії і культури в рамках Академії.

Варто наголосити й на тому, що йдучи на такий крок члени секцій археології і мистецтв аж ніяк не заперечували важливість діяльності Археологічної комісії, як координаційного центру дослідження пам'яток України, висловлювали готовність хоча б "тільки в одній частині своєї роботи" співпрацювати з нею. На жаль, за умов нового "генерального скорочення" штатів ВУАН

відродити Археологічну комісію так і не вдалося. У відповідності до рішення Спільного Зібрання від 2 січня 1922 р. була ліквідована й Софійська комісія [110].

3. Створення

Археологічного комітету при Всеукраїнській Академії Наук

Розпад Археологічної комісії та припинення діяльності Софійської комісії значно загальмували становлення пам'яткознавчих структур ВУАН. Щоправда, при Академії під керівництвом Ф.Шміта продовжував працювати кабінет мистецтв. За завданнями академії В.Пархоменко виявляв документи з історії Софії Київської. І.Моргілевський отримав доручення "продовжити обміри будівлі, настільки це можливо зробити без витрат на помічників і матеріали" [111]. Однак, дуже скоро з'ясувалося, що виконати таке складне доручення самотужки І.Моргілевський просто не міг. Без належного фінансового та матеріального забезпечення не змогли справитися з ним й співробітники заснованої влітку 1922 р. Ф.Шмітом науково-дослідної кафедри мистецтвознавства, яка, до того ж, опинилась в певній ізоляції з боку тих провідних пам'яткознавців, які свого часу вийшли з Археологічної комісії [112].

Втім, їх становище виявилось не менш складним. По-перше, воно було невизначеним. З одного боку секції археології і мистецтв, які з січня 1922р. поновили свої спільні засідання, прагнули зберегти за собою ті наукові та науково-координаційні повноваження, які вони мали здійснювати у відповідності до затверджених Археологічною комісією інструкцій про завдання їх діяльності. Це видно, зокрема, з ухвали секцій від 30 січня 1922 р. щодо археологічних дослідів в садибі Софійського собору, які планувалися ще Софійською та Археологічною комісіями. "Ухвалено, - зазначалось в протоколі спільного засідання секцій, - передати їх (до) археологічної секції. При чому скласти заяву до правління ВУАН такого змісту: "Маючи на увазі, що археологічній секції б. УНТ при ВУАН було доручено раніш утворення Археологічної комісії, а також маючи на увазі важливість цієї

праці, секція вважає можливим продовжити ці досліді”.

Відповідно - обидві секції розраховували на фінансування своєї діяльності з бюджету Академії. Саме з такою заявою до Ліквідаційної комісії УНТ, яка мала забезпечувати злиття товариства з ВУАН, звернувся на початку 1922 р. голова секцій археології і мистецтв М.Макаренко. Однак, до кінця січня ніякої відповіді від неї секції не отримали. В зв'язку з цим 30 січня 1922 р. вони ухвалили таке ж невизначене рішення, як і їх становище: “позаяк зараз археологічна й мистецька секції входять в Археологічну комісію, (яку скасовано), то в повістках ставити “секції б. УНТ при ВУАН” [113]. Проте це було швидше їх побажання, оскільки офіційно затвердженого Академією навіть подібного статусу секції не мали.

На загальних зборах Наукового товариства, що відбулися 15 лютого 1922р., представники ВУАН пообіцяли привести його у відповідність до схвалених Спільним зібранням 30 травня 1921 р. умов об'єднання обох наукових інституцій. Та попередній досвід свідчив, що Ліквідаційна комісія, яка мала слідкувати за їх дотриманням, не завжди могла домогтися цього. В зв'язку з цим, 20 лютого 1922 р. секції мистецтв і археології ухвалили обрати Д.Щербаківського представником гуманітарного відділу УНТ у Ліквідаційній комісії та доручили М.Макаренкові скликати Спільне засідання гуманітарного відділу, на якому доповісти про факти порушення прав колишніх секцій Товариства в Академії [114].

Скликати його, проте, так і не вдалося. Всі ж спроби М.Макаренка уладнати справу з керівництвом ВУАН самостійно не привели до успіху. 2 жовтня 1922 р. на спільному засіданні секцій він повідомив, що на його прохання надати право представництва від секцій у Спільному Зібранні ВУАН, один із відповідальних працівників Академії заявив: “Скільки б Ви не бились - представництва Ви не одержите.” Неодмінний же секретар

Академії А.Кримський на запитання про таке становище відповів: "Секцій більше не існує".

Така "перспектива" перед ними дійсно могла відкритися. Щоправда вона була пов'язана не з чутками про створення при ВУАН, натомість "бунташних" секцій, Товариства дослідників мистецтва, про які учасникам засідання повідомив О.Грушевський. Справа полягала у тому, що Спільне Зібрання ВУАН, скасувавши 2 січня 1922 р. Археологічну комісію, не лише не відмовилося від тих конструктивних ідей, які вона в собі втілювала, а й зробило все, щоб підтримати їх, ухваливши клопотатися перед Раднаркомом УСРР про заснування в Україні окремої "Академії історії матеріальної культури" зі своїм власним статутом, бюджетом і т.ін. "Для суто адміністративних функцій" передбачалось "заснувати при Спільному зібранні Археологічний комітет з пожетонною платою за працю" [115].

Оцінивши ситуацію, що склалася, М.Макаренко запропонував два, як на його думку, можливі шляхи виходу з неї. Перший - "являтися на засідання Академії без окремих запрошень." Однак, він міг призвести до подальшого загострення стосунків секцій зі Спільним Зібранням, яке, здається, не збиралося прощати М.Макаренкові його активність супроти голови Археологічної комісії. Це усвідомлював і сам М.Макаренко. Тому він особисто запропонував "переобрати голову секцій і таким чином уладнати це непорозуміння." Учасники засідання підтримали його пропозицію, погодившись, водночас, і з Д.Щербаківським, який обгрунтував "необхідність розподілу двох секцій для виходу з цього становища" [116].

Незабаром, 9 жовтня 1922 р. на спільному засіданні секцій археології та мистецтв відбулися вибори головуючих в них. Зокрема, головою секції мистецтв було одноголосно обрано академіка О.Новицького, а археологічної М.Макаренка, який на час виборів був відсутній на засіданні. Вважаючи справу виріше-

ною, його учасники ухвалили “офіційно сповістити ВУАН про обрання голів секцій і просити Правління ВУАН сповіщати їх про Загальні Зібрання ВУАН.” Та М.Макаренко, який прибув на засідання, “рішуче odmовився бути головою археологічної секції” [117].

Впродовж наступних півтора року питання про обрання голови археологічної секції так і не було вирішено. Лише на засіданні секції, що відбулося 16 березня 1924 р. головою в ній одночасно обрали академіка М.Грушевського [118]. До того часу роботою секції керувала товариш голови, а з лютого 1923 р. постійний член секції К.Антонович (при незмінному секретарстві В.Козловської). Вона зуміла налагодити стосунки з керівництвом ВУАН, ввести роботу секції в спокійне русло.

Своїми основними завданнями секція визначила:

- а) наукові студії археологічного матеріалу України;
- б) поширення археологічного знання серед широких кіл громадянства” [119].

Відповідно основною формою роботи секцій стали її наукові засідання, на яких обговорювались результати наукових досліджень окремих учених. Зокрема, в 1923 р. відбулося 6 засідань секцій. З них - одно спільне з секцією мистецтв. Два - привселюдних, присвячених п'ятнадцятим роковинам смерті професора В.Антоновича. На них з доповідями виступали академіки М.Василенко та С.Єфремов, О.Грушевський, В.Данилевич, Л.Добровольський, П.Курінний, М.Макаренко, В.Міяківський, Л.Старицька-Черняхівська, М.Ткаченко. В роботі секцій брали участь також академік М.Біляшівський, Й.Гермайзе, О.Грушевська, В.Ляскоронський, В.Пархоменко, В.Пахаревський, Д.Щербаківський [120].

Досить представницьким був і склад секції мистецтв, яка в 1923 р. працювала під головуванням О.Новицького та за секретарства А.Середі, а з 16 червня В.Козловської. За рік секція ма-

ла 14 засідань. З них - 5 привселюдних, на яких обговорювались наукові доповіді. Інші - в комісіях, створених при секції [121].

Таким чином, навіть інтегрувавшись в структуру ВУАН, пам'яткознавчі секції - археології та мистецтв - не повернулися до виконання координаційних та пам'яткоохоронних функцій, які свого часу взяла на себе Археологічна комісія.

Саме в цьому плані припинення її діяльності викликало найбільше занепокоєння подвижників дослідження та охорони пам'яток історії і культури України. При цьому необхідно мати на увазі, що на початку 1922 р. Головмузей - центральний державний пам'яткоохоронний орган, який спільно з Археологічною комісією брався координувати пам'яткознавчі студії учених, - припинив існування. У відповідності до рішення колегії Народного комісаріату освіти України від 18 січня 1922 р. Головмузей об'єднувався з екскурсійно-виставочно-музейним підвідділом Головного управління політосвіти (Укрголовполітосвіти) НКО УСРР. Він мав перебрати на себе функції керівництва музейним будівництвом та охорони пам'яток (наукові музеї передавались у відання наукового комітету Головного управління професійної освіти). Однак це рішення, спровокувавши припинення діяльності також і губкопмисів, привело лише до руйнації системи державних пам'яткоохоронних органів [122].

За таких умов на Спільному Зібранні ВУАН, що відбулося 6 лютого 1922 р. Ф.Шміт висунув пропозицію аби Академія взяла на себе функції охорони пам'яток історії та культури, створивши з цією метою "давно запроектований Археологічний комітет." Пропозиція Ф.Шміта не зустріла заперечень з боку членів Зібрання, які висловили свою принципову згоду на створення такого комітету ще весною 1921 р. Однак, за час, що пройшов після того, відбулися суттєві зміни в системі державних пам'яткоохоронних органів, які змушували по-новому підійти до визначення кола завдань, котрі мала вирішувати при організації

досліджень пам'яток та догляду за ними Академія; її відповідні структури. До цього стимулював і досвід, набутий в процесі формування Археологічної комісії ВУАН. Нарешті, було цілком очевидним, що за відвертого протистояння між певними групами київських пам'яткознавців, потрібно було переглянути рішення Спільного Зібрання від 29 березня 1921 р. і щодо складу Археологічного комітету. Він повинен був забезпечити його нормальне функціонування. В зв'язку з цим Спільне Зібрання не стало відразу затверджувати новий Археологічний комітет. 6 лютого 1922 р. Зібрання лише дало доручення Ф.Шмітові разом з М.Біляшівським та М.Василенком створити комісію (з правом кооптації необхідних фахівців) з тим, щоб вона розробила статут і план організації Археологічного комітету [123].

Незабаром з'ясувалося, що ВУАН не могла фінансувати Археологічний комітет у поширеному складі. Не увінчалися успіхом й спроби створення Академії матеріальної культури. Водночас, значне погіршення стану охорони пам'яток все більше турбувало наукові кола України. Цілком закономірно вони сподівалися, що на захист пам'яток стануть ВУАН та її Археологічний комітет. Саме так у листі до Академії від 6 березня 1922 р., наприклад, ставив питання відомий археолог, засновник музею в Лубнах Г.Стелецький. "Вся надія, - наголошував він після констатування зростання загрози історико-культурним скарбам українського народу, - лише на Археологічний комітет" [124].

В зв'язку з цим члени створеної 6 лютого 1922 р. комісії по організації Археологічного комітету почали, по суті, виконувати його функції. Не випадково і вони самі, і дослідники діяльності Археологічного комітету вважали датою його заснування 6 лютого 1922 р. [125].

При цьому коло питань, які доводилося розглядати членам Археологічного комітету, визначалося не якимось положенням про нього, а самим життям. Так, в першій половині 1922 р. в

полі особливої уваги комітету знаходились проблеми збереження пам'яток історії та культури під час кампанії по вилученню церковних коштовностей в фонд допомоги голодуючим. Він неодноразово ініціював звернення ВУАН до ВУЦВК, Раднаркому та Наркомату освіти України, Київського губвиконкому, в яких наголошувалось на неприпустимості передачі до фінансових органів та продажу за кордон зосереджених в церковних та монастирських ризницях історичних реліквій та пам'яток культури "не зважаючи на яку завгодно /їх/ матеріальну цінність" [126]. Ф.Шміт, який очолив Археологічний комітет, в квітні 1922 р. намагався особисто стати на перешкоді вилучення пам'яток культури з храмів та музейних збірок Києво-Печерської Лаври [127]. Тоді ж голова Археологічного комітету Ф.Шміт та неодмінний секретар ВУАН А.Кримський звернулися до органів влади Чернігівщини з протестом проти заборони представникам пам'яткоохоронних органів взяти участь в роботі комісій по вилученню церковних цінностей [128]. Нарешті, влітку 1922 р. ВУАН підтримала ініціативу Археологічного комітету і звернулася до наркома освіти РСФРР з проханням посприяти поверненню в Україну пам'яток історії та культури, вивезених з її храмів до державного сховища цінностей у Москві [129].

Важливе місце в діяльності Археологічного комітету відразу зайняли також питання музейного будівництва. По-перше, він здійснював загальне керівництво розвитком музеїв при ВУАН. Ф.Шміт очолював комітет музею мистецтв ВУАН, до якого входили також члени Археологічного комітету М.Біляшівський та М.Василенко [130]. На початку 1922 р. Археологічний комітет опікувався також долею музею культу і побуту Києво-Печерської Лаври, музею Духовної академії у Києві. З його ініціативи ВУАН вжила заходів аби врятувати від конфіскації майно музею Холмського Свято-Богородицького братства, який в роки війни було евакуйовано до Могильова [131]. Після відповідних

висновків Археологічного комітету ВУАН стала на заваді намірів Чернігівського губвідділу охорони здоров'я зайняти приміщення, в яких знаходилися колекції музеїв етнографії та культів [132].

Надзвичайну увагу Археологічний комітет приділяв проблемам організаційного забезпечення справи охорони пам'яток. Зокрема, він був причетним до становлення ради охорони пам'яток при екскурсійно-виставочно-музейній секції Київської губполітосвіти. У відповідності до рішення колегії губполітосвіти, вона створювалась "для керівництва роботою по охороні пам'яток мистецтва й старовини в Києві і Київській губернії" з представників колишнього губкопмису, музеїв, Академії мистецтв, Архітектурного інституту та Академії наук. Останню на організаційному засіданні ради, що відбулося 2 травня 1922 р., представляв член Археологічного комітету М.Василенко. Саме його й обрали головою ради. В її засіданнях, на яких розглядалися важливіші питання музейного будівництва та охорони пам'яток Київщини, брали участь також М.Біляшівський, Ф.Шміт та введений згідно з рішенням Спільного Зібрання від 27 вересня 1922 р. до складу Археологічного комітету академік О.Новицький [133].

В червні 1922 р. на висновок до Археологічного комітету поступив лист, з яким звернувся до ВУАН В.Шугаєвський - колишній голова щойно розформованого Чернігівського губмузею. Його спроби зберегти губернський пам'яткоохоронний орган не отримали підтримки з боку НКО України. "Тривалий досвід показує, - зазначав В.Шугаєвський, - що Наркомос УСРР в особі його центральних органів, покликаних захищати інтереси справи охорони пам'яток старовини й мистецтва, демонстрували до цього часу повну байдужість до відповідних органів Чернігівської губернії" [134].

Після клопотання ВУАН в структурі Чернігівської губполіт-

освіти була утворена секція охорони пам'яток старовини і мистецтва в складі завідуючого та інструктора. Однак, цим проблемами організації догляду за пам'ятками в межах Чернігівщини не вирішувались. Досить гостро стояли вони і в інших губерніях України. Нарешті, пам'яткоохоронна робота на місцях не координувалась з центру.

В зв'язку з цим 17 червня 1922 р. Археологічний комітет ухвалив "просити Академію порушити перед центром клопотання про правильну організацію справи охорони пам'яток мистецтва і старовини на Україні". Повідомляючи про нього в листі до неодмінного секретаря ВУАН від 26 червня, Ф.Шміт просив винести його на обговорення Спільного Зібрання Академії [135].

Незабаром він знову звернувся до А.Кримського - цього разу з обґрунтуванням необхідності розширення повноважень Археологічного комітету при вирішенні пам'яткоохоронних питань. "Діяльність Археологічного комітету за останні півроку, - писав Ф.Шміт, - цілком очевидно показує, що існує певна необхідність в Центральному органі охорони пам'яток мистецтва й старовини, який би діяв у Всеукраїнському масштабі, оскільки після знищення і ВУКОПМISУ, і Головмузею пам'ятки ці фактично залишилися без охорони і догляду. В зв'язку з цим Археологічний комітет порушив перед Спільним Зібранням питання про присвоєння йому, Археологічному комітету, прав наукового контролю за діяльністю усіх місцевих органів охорони пам'яток, заступництва за пам'ятки, яким загрожує небезпека, збору пам'яток і організації справи охорони і дослідження пам'яток" [136].

Таким чином, якщо раніше, за визначенням Ф.Шміта, "Комітет обмежувався роллю консультуючої інстанції і докладчика в Спільне Зібрання в справах охорони пам'яток, утримуючись від самостійних активних виступів" [137], то, відтепер, мова йшла якраз про надання Археологічному комітету прав самостійної пам'яткоохоронної діяльності. Причому - в межах усієї

України, а не лише Києва, яким вона переважно обмежувалась в першій половині 1922 р.

Пропозиції Археологічного комітету, викладені Ф.Шмітом 3 липня 1922 р. у Спільному Зібранні ВУАН, знайшли повну підтримку з його боку. Більше того: учасники засідання ухвалили клопотатися перед Раднаркомом України про видання декрету, яким би охорона пам'яток історії та культури доручалась Академії наук [138].

По іншому підійшли до піднятих Археологічним комітетом та ВУАН питань в Наркоматі освіти України. 7 вересня 1922 р. велика колегія Укрголовполітосвіти підтвердила попередні рішення Комісаріату, у відповідності до яких питання охорони пам'яток передавались до відання її екскурсійно-виставочно-музейного підвідділу агітаційно-пропагандистського відділу. З цією метою при ньому мала розпочати діяльність секція реєстрації і охорони позамузейних пам'яток [139].

Курс НКО УСРР на вирішення проблем охорони пам'яток в контексті політосвітніх завдань знайшов законодавче закріплення в Кодексі законів про народну освіту, затвердженому ВУЦВК 22 листопада 1922 р. "Особливим завданням Головлітосвіти в галузі екскурсійно-виставочно-музейної справи, - вказувалось в розділі другому Кодексу, - є обслідування, реставрація, охорона і вивчення позамузейних культурних цінностей, що є на території УСРР, для чого, спираючись на самодіяльність мас, Головлітосвіта зобов'язана:

а)проводити екскурсійне обслідування і вивчення всіх пам'яток революції та історії, мистецтва і природи, монументальних і не включених у музей;

б)збирати і включати в музеї як окремі екземпляри, так і колекції розсіяних або неналежно використаних рухомих культурних цінностей;

в)мати нагляд над предметами мистецтва, культурними,

історичними та іншими цінностями, що вивозяться за межі УСРР;

г) вживати заходів до дійсної охорони нерухомих позамузейних пам'яток і до забезпечення їх від розкрадання, псування і руйнування" [140].

Вже на етапі розробки проекту Кодексу було очевидним, що він не вирішував усіх проблем організації охорони пам'яток. Зокрема, на це наголошувалось в доповідній записці ВУАН, направлений восени 1922 р. до Комісаріату освіти України. "Всеукраїнська Академія наук вважає своїм обов'язком звернути увагу Наркомосвіти на те, - вказувалось в ній, - що як би ми не оцінювали ту реорганізацію музейної справи, яка зараз здійснена, нею не вирішується питання про охорону пам'ятників мистецтва і старовини в усьому його об'ємі. Окрім пам'ятників, що вже зберігаються в музеях, і окрім пам'ятників, що можуть бути метою екскурсій, існують на Україні пам'ятники, які не лише повинні бути знайдені і зібрані, а саме: археологічні, етнографічні і портативні живописні і скульптурні, а зверх того - пам'ятники монументальні /земляні споруди, будинки всіх різновидностей, стінні розписи і т.д./, за якими потрібен спеціальний догляд, які потрібно спочатку привести в належний вигляд, перш ніж їх можна використати для освітніх цілей. Діячам політосвіти необхідно дати зовсім готовий показовий матеріал, класифікований в певні серії і за певними темами, а не речі, значення яких і цінність загадкові для самого популяризатора. Знехтувати ж, безумовно, всіма тими пам'ятниками, які поки-що не зібрані, неможливо просто тому, що це значило б наперед змиритися з загибеллю і розкраданням незамінних, можливо, цінностей".

В доповідній приверталась увага НКО УСРР до ефективної пам'яткоохоронної діяльності Археологічного комітету ВУАН. Водночас, наголошувалось, що "Академія не має ніяких засобів на утримання Археологічного комітету, так-що академікам, які

входять до його складу, доводиться самим бути і секретарями, і машиністками, і кур'єрами... Немає коштів також і на поштові та телеграфні витрати, не кажучи вже про відрядження, край необхідні ... Академія вважає, - читаємо далі, - що раз стан державної скарбниці не дозволяє утримувати особливе відомство охорони пам'яток мистецтва й старовини з широкою програмою діяльності і відповідним штатом співробітників, потрібно хоча б академічний Археологічний комітет, члени якого працюють безоплатно, поставити в такі умови, щоб його робота могла бути продуктивною...

Нарешті, - наголошувалось в доповідній, - Академія вважає, що було б необхідно довести до відома усіх губвиконкомів і всіх ГубНарОсвіт, що місцеві органи охорони пам'яток в науковому відношенні підпорядковуються безпосередньо Всеукраїнській Академії Наук і що Академія має право і контролю, і ініціативи в усіх справах, що стосуються пам'яток мистецтва старовини і природи" [141].

На жаль, доповідна записка, навіть за визнання заступником наркома освіти Я.Ряппо актуальності висунутих в ній пропозицій, суттєво не вплинула ні на статус, ні на умови праці Археологічного комітету. Як зазначав його учений секретар академік О.Новицький і в 1923 р. Археологічний комітет, "не маючи в своєму розпорядженні жодного виконавчого апарату, примушений був обмежитися лише роллю консультативного органу при Академії наук у справах охорони пам'яток., лише випадково дізнавався про їх руйнування або небезпеку". І якщо діяльність Археологічного комітету по охороні пам'яток, продовжував Олексій Петрович, досягла досить широкого розмаху, то це впершу чергу, пояснювалось високим моральним та науковим авторитетом його членів, Всеукраїнської Академії наук, в цілому [142].

Дійсно, як засвідчують протоколи проведених у 1923 р. 25-ти засідань Археологічного комітету, на них розглядалось досить широке коло пам'яткоохоронних питань: про заходи щодо

охорони Софійського собору, храмів Києво-Печерської Лаври, Андріївської церкви - у Києві, Покровської церкви у Полтаві. Археологічний комітет давав висновки на запити органів влади про можливість знесення старовинних храмів, розробив проекти пам'яткоохоронних циркулярів Київського губвиконкому. Багато зусиль члени комітету доклали також до роз'яснення непростих проблем музейного будівництва у Києві, Чернігові, Вінниці. Вони ж привернули увагу до завдань наукового дослідження Ольвії, підтримали плани М.Макаренка щодо дослідів пам'яток доби Київської Русі у Чернігові [143].

З ініціативи, за безпосередньої участі чи підтримки членів Археологічного комітету відбувалося становлення ряду пам'яткознавчих комісій ВУАН. Так, під головуванням секретаря комітету О.Новицького та за участі члена комітету М.Біляшівського працювала затверджена 24 жовтня 1922 р. Спільним Зібранням ВУАН "золотарська комісія", до якої також входили Ф.Ернст, А.Середа, Д.Щербаківський та ін. [144]. Археологічний комітет піклувався аби створити належні умови для виконання покладених на комісію завдань дослідження повернутих в Україну з держсхову РСФРР цінностей, вилучених з церковних та монастирських ризниць. З цією метою в квітні 1923 р. він, зокрема, звернувся з відповідним проханням до Наркомату освіти України [145].

Вчений секретар Археологічного комітету О.Новицький ініціював також відновлення діяльності Софійської комісії. Його відповідні пропозиції отримали схвалення історично-філологічного відділу а 25 травня - Спільного Зібрання ВУАН, які затвердили статут комісії, свого часу розроблений Ф.Шмітом [146]. 28 червня 1923 р. відбулося організаційне засідання комісії, в якому взяли участь М.Біляшівський, О.Грушевський, Ф.Ернст, В.Зуммер, В.Козловська, Г.Красицький, І.Моргілевський, О.Новицький, Ф.Шміт та Д.Щербаківський. На ньому було обрано президію комісії у складі: О.Новицький (голова), М.Біляшівський (това-

риш голови) та В.Козловська (секретар). В липні 1923 р. до роботи в комісії було запрошено В.Кричевського та В.Пархоменка, в жовтні того ж року - архітекторів О.Кобелева, В.Осьмака, С.Прокоф'єва [147].

Таким чином комісія об'єднала у своєму складі провідних істориків, архітекторів, інженерів, мистецтвознавців, що стало важливішою передумовою комплексного дослідження Софії-Київської.

Археологічний комітет відгукнувся на пропозицію Всеукраїнської Комісії краєзнавства при ВУАН і в березні 1923 р. взяв участь у формуванні її секції археології і мистецтв. Не випадково 22 березня секція обрала до складу своєї президії О.Новицького (голова) та М.Біляшівського (товариш голови). В секції працювали також К.Антонович, Ф.Ернст, В.Козловська (секретар), А.Носів, А.Середа, Д.Щербаківський. "Ударними завданнями" секції вони визначили "розшукування, реєстрацію й вивчення того, що може загинути в найближчий час, або вже гине", облік приватних збірок, укладання археологічної карти України, видання путівника по Києву і його околицях. Секція ухвалила звернутися до центральних органів влади з проханням надати їй право забороняти самочинні розкопки [148]. Таким чином, програмні завдання секції співпадали з основними напрямками діяльності Археологічного комітету, який, відтепер, міг опиратися на підтримку краєзнавчого активу на місцях.

Поступово розширювалися контакти комітету також з місцевими пам'яткоохоронними структурами, архівними установами, музеями, окремими дослідниками та захисниками пам'яток [149].

Враховуючи зростання обсягу роботи Археологічного комітету, Спільне Зібрання ВУАН з січня 1924 р., окрім двох штатних (голови й секретаря), санкціонувало утримання ще трьох позаштатних його співробітників. 24 січня Археологічний комітет рекомендував на них Н.Загладу, М.Новицьку, Б.Козловського, які мали зосередити свої зусилля на підготовці археологічно-

мистецьких карт України. У відповідності до прийнятого комітетом того ж дня рішення, потрібно було скласти одну загальну та двадцять п'ять окремих карт пам'яток історії і культури України: доби палеоліту, неоліту, трипільської культури, дерев'яного будівництва, іконостасів і т.д. [150].

“Таким робом,- писав згодом О.Новицький,- справа розвивалася, але становище, все ж, залишалося цілком ненормальним і незадовольняючим необхідних завдань науки... Археологічний комітет лише випадково дізнавався про небезпеку того чи іншого пам'ятника; міг провадити справу, користуючись лише авторитетом Академії Наук, він не міг примусити виконати його вимог інакше, як щоразу списуючися з відповідною владою, що відбирало багато часу, а за той час і справа ставала іноді вже непоправною” [151].

Отже, незважаючи на те, що в цілому ряді випадків ініційовані Археологічним комітетом заходи ВУАН сприяли вирішенню багатьох непростих проблем збереження пам'яток, реально впливати на стан охорони історико-культурної спадщини України в цілому він не міг. Малоефективною виявилася в цьому плані й діяльність політосвітніх органів. Вже в 1923 р. пам'яткоохоронні секції в їх структурі були ліквідовані, а завдання охорони позамузейних пам'яток перекладені на музеї, що не мали для їх вирішення ні фінансових можливостей, ні адміністративних повноважень.

До того ж в Україні не існувало єдиної системи управління музеями. З 17 державних музеїв - /загальна кількість музеїв - 76/, 8 перебували у віданні Укрнауки, а решта - Укрголовполітосвіти. Як вказувалось у звіті Укрнауки на 1924 - 1925 рр. “принципової різниці в складі та в роботі цих двох категорій музеїв встановити неможливо. Але така розпорошеність їх, не даючи можливості спланувати їхню роботу по охороні пам'яток матеріальної культури й природи, та по проведенню наукових

дослідів, примусила поставити питання про об'єднання всіх їх у єдиному віданні Укрнауки" [152].

В пошуках шляхів поліпшення організаційного забезпечення завдань охорони та дослідження пам'яток, на початку 1924 р. Укрнаука, нарешті, оцінила той досвід, що був накопичений у цій царині установами ВУАН, і, зокрема, Археологічним комітетом. У січні 1924 р. вона звернулася до ВУАН з листом, в якому визнавала актуальність розширення складу Археологічного комітету, надання йому прав самостійної установи Академії та перетворення у координаційний центр пам'яткоохоронної та пам'яткознавчої роботи в Україні [153]. Саме на цих підвалинах в середині 20-х років і постав Всеукраїнський археологічний комітет при ВУАН.

Післямова

Перші пореволюційні роки виявилися не кращими для вирішення проблем охорони та дослідження історико-культурних скарбів українського народу. Однак, саме тоді, й визріла конча необхідність створення в Україні спеціальних пам'яткоохоронних та пам'яткознавчих інституцій. Вона диктувалась потребами національного й державного відродження українського народу. Не випадково саме його провідники ініціювали створення весною 1917 р. Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва, а восени того ж року - відділу охорони пам'яток Генерального секретарства народної освіти.

Відділ, як центральний державний пам'яткоохоронний орган в Україні, продовжував свою діяльність і в Українській державі П.Скоропадського, і за директорії УНР. За радянської влади в 1919 р. був створений Всеукраїнський комітет охорони пам'яток мистецтва й старовини (ВУКОПМИС), а на місцях - його губернські й повітові органи. І відділ, і ВУКОПМИС вирішували не лише пам'яткоохоронні, а й пам'яткознавчі завдання.

Водночас, при Українській Академії наук вже в 1919 р. почали формуватися спеціалізовані пам'яткознавчі інституції. Зокрема, тоді почала діяти комісія по складанню археологічної карти, а в серпні 1919 р., коли над Києвом нависла небезпека окупації денікінськими військами, при УАН був створений пам'яткоохоронний комітет. Такий же комітет постав при Академії і в часи польської окупації Києва. Згодом була зроблена спроба створити на його основі Археологічний комітет, який би став координаційним центром як пам'яткоохоронної, так і пам'яткознавчої роботи в Україні.

На початку 1921 р. у зв'язку з занепадом відповідних державних пам'яткоохоронних органів учені Києва, об'єднані переважно навколо Українського Наукового Товариства (УНТ), ак-

тивізували зусилля по розбудові академічного Археологічного комітету. Однак, не погодились з обмеженням автономії комітету з боку УАН, що призвело до припинення його діяльності.

В другій половині 1921 р. робилися спроби створити при УАН Археологічну комісію. До неї перейшли пам'яткознавчі секції (археології й мистецтв) УНТ. Але вже в кінці року, дізнавшись про втрату своєї автономії в УАН, вони вийшли з Археологічної комісії. Незабаром Спільне Зібрання розпустило комісію.

Натомість 6 лютого 1922 р. при УАН був створений науково-консультативний орган з питань пам'яткознавства - Археологічний комітет. Не зважаючи на край обмежені можливості (фінансові, адміністративні, штатні і т.ін.) комітет досить скоро завоював авторитет в наукових колах, серед широкого пам'яткоохоронного загалу, довівши конструктивність ідей створення центру координації пам'яткоохоронних та пам'яткознавчих зусиль саме при Всеукраїнській Академії наук.

Примітки

1. Навросян С. О. Сторінки з історії української літератури. Київ: 1944.
2. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
3. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
4. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
5. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
6. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
7. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
8. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
9. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
10. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
11. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
12. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
13. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.
14. Навросян С. О. Українська література. Київ: 1944.

1. Наріжний С. Одеське товариство історії й старовини. Прага. 1941; Сальцова О.А. Пам'яткознавча діяльність Одеського товариства історії та старожитностей // Праці центру пам'яткознавства.- К., 1993.- Вип.2.- С.60 - 69.

2. 25-летие исторического общества Нестора-Летописца.- К.,1899; Історія наукового товариства ім.Т.Г.Шевченка.- Нью-Йорк, Мюнхен, 1949; Лев В. Сто років праці для науки й нації. Коротка історія Наукового товариства ім.Шевченка. - Нью-Йорк, 1972.

3. Беляшевский Н. Общество исследователей Волыни // Киевская старина.- 1897.- №1.- С.18.

4. Заремба С.З. Українське пам'яткознавство: Історія, теорія, сучасність.- К., 1995.- С.94-95, 102-117.

5.Историко-филологический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования. - Харьков, 1908; Историко-статистические записки об ученых и учебно-вспомогательных учреждениях Императорского университета Святого Владимира (1834-1884).- К., 1884.

6. Грушевський М. Три академії.- Б.м., б.р. -С.4.

7. Сергієнко Г.Я. Діяльність Т.Г.Шевченка в Київській археографічній комісії (1845-1847 рр.) // Укр.іст.журн.- 1991.- №3.- С.43-54.

8. Комарова И.И. Научно-историческая деятельность статистических комитетов // Археографический ежегодник за 1986 год.- М.,1987.- С.85-96.

9. Касимова І.А. Полтавська учена архівна комісія і збереження пам'яток церковної архітектури // Козацькі старожитності Полтавщини. Зб.наук. пр. - Полтава, 1993 - Вип. І.- С.121-132.

10. Шовкопляс ІГ. Археологічні дослідження на Україні.-К., 1957.- С.10; Генинг В.Ф. Очерки по истории советской археологии.- К., 1982.- С.35; Прякин А.Д. История советской археологии.- Воронеж, 1986.- С.20; Заремба С.З. Назв.праця - С.123.

11. Жуков Ю.Н. Становление и деятельность советских органов охраны памятников истории и культуры. 1817-1920 гг. М.- 1989.- С.24.

12. Б.М.Біляшівський, М.М.Біляшівський Будівничий української культури (М.Ф.Біляшівський) // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки).- К., 1991. - С.22.

13. Деятельность Киевского общества охраны памятников старины и искусства. - К., 1912.

14. Спаська Є. Спогади про мого найсुворішого вчителя Данила Щербаківського. Публікація С.Білоконя // Наука і культура. - К., 1990. - Вип.24.-

С.272; Ульяновський В. Наталія Полонська-Василенко: штрихи до портрета // Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т.- К., 1992. - Т.І.- С.ХУІІІ.

15. Нова Рада.- 1917.- 16 травня.

16. Статут Центрального комітету охорони пам'яток старовини і мистецтва на Україні.- К., 1917.- 12 с.

17. Заремба С.З. Назв. праця.- С.162.

18. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії).- Київ-Полтава, 1994.- С.45-46.

19. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі - ЦДАВО) України.- Ф.2581.- Оп. 1.- Спр.210.-Арк.17-18.

20. Нова Рада.- 1917.- 3 жовтня.

21. Нестуля О. Визвольні змагання українського народу і охорона пам'яток культури (1917-1920 рр.).- Полтава, 1993.-С.11.

22. Праці Центру пам'яткознавства.- К., 1993.- Вип.2.- С.258 - 259.

23. Біляшівський М. Справи українського мистецтва //Шлях. - 1918. - № 1. - С.50.

24. Анисимов А. Скорбное бесчувствие. На добрую память о Киеве, или грустные прогулки по городу, которого нет.- К.,1992.- С.129-132.

25. Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві.- К., 1919.- С.І-ХУ.

26. Історія Академії наук України 1918-1923. Документи і матеріали.- К.,1993.- С.48-49, 167-169.

27. Там само.- С.150-151.

28. Державний вістник.- 1918.- № 73.- 22 листопада.

29. Статут і штати Української Академії наук у Києві.- К.,1919. - С.3-22.

30. Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. Рання історія Академії наук України (1918-1921).- К., 1993.- С.149.

31. Там само.- С.131, 142.

32. Шовкопляс І.Г. Археологічні дослідження на Україні.- К., 1957.- С.12; його ж. Розвиток радянської археології на Україні (1917-1966). Бібліографія. - К., 1969. - С.ХІУ; Бибилов С.Н. К 50-летию археологической науки на Украине. - СА. - 1967. - №3. - С.47 - 72; Генинг В.Ф. Очерки по истории советской археологии.- К., 1982.- С.36.

33. Науковий архів Інституту археології Національної Академії наук (далі - НА ІА НАН) України.- Фонд Всеукраїнського археологічного комітету (далі - ВУАК).- Спр.3. - Арк. 227.

34. Всеукраїнська Академія Наук: Звідомлення за 1921 рік.- Берлін,

1923; Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року.- К., 1919. - С.ХУІІ.

35. Збірник секції мистецтв.- К., 1921.- № 1.

36. НА ІА НАН України.- Ф.ВУАК.- Спр.3.-Арк.17.

37. Там само.- Арк. 20,22.

38. Шмит Ф. Музейное дело. Вопросы экспозиции.- Л.,1929. - С.45.

39. Кот С. Первый на Украине (К образованию Всеукраинского комитета охраны памятников искусства и старины) // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. Сб. научн. статей. - К., 1991. - С.263-273.

40. Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім.М.Т.Рильського (далі - РФ ІМФЕ) НАН України.- Ф.13-5.- Спр.291.-Арк.1-3; Спр. 294.- Арк.27.

41. Перший піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праці до кінця 1919 року.- К., 1919.- С.117.

42. /Модзалевський В./ Справа охорони старовини і мистецтва // Праці Центру пам'яткознавства. - К., 1993. - Вип.2. - С.264.

43. Рукописні фонди Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії (далі ІМФЕ) ім.М.Т.Рильського.- Ф.13 -5.-Спр.297.- С.1-4 зв.

44. Ернст Ф. Справа охорони пам'яток мистецтва й старовини у Києві //Збірник секції мистецтв. - К., 1921. - №1. - С.151.

45. ЦДАВО України. - Ф.3689. - Оп. 1. - Спр.14-Арк.164.

46. Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки ім. В.І.Вернадського Національної Академії наук (далі - ІР ЦНБ НАН) України. - Ф.279. - №807. - Арк.1.

47. Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. Назв.праця. - С.151.

48. ІР ЦНБ НАН України. - Ф.279. - №807. - Арк.1.

49. ЦДАВО України. - Ф.166. - Оп.2. - Спр.451. - Арк.1-48.

50. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР (Збірник методичних матеріалів в шести частинах). - К., 1989. - Ч.І. - С.79-84.

51. Вісті Київського губерньського революційного комітету. -1921. - 15, 23 лютого.

52. Макаренко Д.О. Микола Омелянович Макаренко. - К., 1992. - С.37.

53. НА ІА НАН України. - Ф.ВУАК. - Спр.3. - Арк.44 зв.

54. Там само. - Арк. 5-5 зв., 6-6 зв.

55. Історія Академії наук України. 1918-1923. - С.463-464.

56. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.3. - Арк.7-9.

57. Там само. - Арк. 9а.

58. Культурне будівництво в Українській РСР. 1917-1927.-К., 1979. - С.191-193.

59. Храмов Ю, Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. Назв.праця.- С.169,176-178.
60. НА ІА НАН України. - Ф.ВУАК. - Спр.3. - Арк.53,88.
61. Там само. - Арк.12-13.
62. Заремба С.З. Назв.праця. - С.235-237.
63. НА ІА НАН України. - Ф.ВУАК. - Спр.3.-Арк.43; ІР ЦНБ НАН України. - Ф.279. - №904. - Арк.6.
64. НА ІА НАН України.- Ф.ВУАК. - Спр.3. - Арк.15.
65. Там само. - Арк.17.
66. Там само. - Арк.79-79 зв.
67. Там само. - Арк.47-49.
68. Там само. - Арк.50.
69. Там само. - Арк.19, 63-67.
70. Там само.- Арк.20.
71. Там само. - Арк.68.
72. Там само. - Арк.21.
73. Там само. - Арк.23-26.
74. Там само. - Арк.27-29.
75. Там само. - Спр.679. - Арк.89.
76. Там само. - Спр. 3. - Арк.31-35, 136.
77. Там само. - Арк. 22,150.
78. Там само. - Арк.18 - 18 зв.
79. Барвінок В. Софійська комісія при Всеукраїнському Археологічному комітеті ВУАН //Хроніка археології і мистецтв - К., 1931. - Ч. 3. - С.89;
- Шмит Ф. Об исследовании и издании памятников древнерусского искусства //Наука на Украине. - 1922. - № 3. - С.143.
80. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр. - Арк. 159.
81. Там само. - Арк.38,39-41.
82. Там само. - Арк.52-54.
83. Там само. - Арк.51.
84. Там само. - Арк.83.
85. Там само. - Арк.56.
86. Там само. - Арк.60.
87. Там само. - Арк.77, 218 зв.
88. Там само. - Арк.57-58.
89. ДАКО. - Ф.4156. - Оп.1. - Спр. 13. - Арк.15-15 зв.
90. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр. 3. - Арк.63 зв.
91. Там само. - Арк. 67 зв.

-
92. Там само. - Арк.42.
 93. Там само. - Арк.172-173.
 94. Там само. - Арк.55,56,198,218 зв.
 95. Там само. - Арк.62,77.
 96. Там само. - Арк. 60-61.
 97. Там само. - Арк.66.
 98. Там само. - Арк. 57.
 99. Там само. - Арк.66.
 100. Там само. - Арк.81.
 101. Там само. - Арк.77.
 102. Там само. - Спр. 679. - Арк. 115.
 103. Всеукраїнська Академія Наук : Звідомлення за 1921 рік. - Берлін, 1923.
 104. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.3. - Арк.67,78.
 105. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі - ЦДДА України). - Ф.1235. - Оп.1. - Спр. 1077. - Арк.2.
 106. НА ІА НАН України. - Ф.ВУАК. - Спр.3. - Арк.75.
 107. Там само. - Спр.410. - Арк.38.
 108. Там само. - Арк.39 зв.- 40; ІР ЦНБ НАН України.- Ф.XXXI. - №233. - Арк.1.
 109. Храмов Ю., Руда С., Павленко Ю., Кучмаренко В. Назв.праця. - С.180.
 110. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.410. - Арк.44.
 111. ЦДАВО України. - Ф.166. - Оп.2. - Спр. 1184. - Арк.6.
 112. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр. 410. - Арк. 54,55,59.
 113. Там само. - Спр.31. - Арк. 85-85 зв.
 114. Там само. - Арк. 86-87.
 115. Історія Академії наук України.- 1918-1923.- С.479.
 116. НА ІА НАН України.- Ф. ВУАК. - Спр. 31. - Арк.96- 101.
 117. Там само. - Арк.103.
 118. Там само. - Арк.114.
 119. Україна. - 1925. - №4. - С.180.
 120. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.31. - Арк.104-112.
 121. Звідомлення Всеукраїнської Академії Наук у Києві за 1923 рік. - К., 1924. - С.68.
 122. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР (Збірник методичних матеріалів в шести частинах). - К., 1989. - Ч.І. - С.85.
 123. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.13. - Арк.16.
 124. Там само. - Арк.47.

125. Цвейбель Д.С. З історії вивчення і охорони археологічних пам'яток на Україні в перші десятиріччя радянської влади // Укр. іст. журн. - 1971. - № 12. - С.109 - 112.

126. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні 1917- 1941рр. Ч.І.1917 р. - середина 20-х років. - Київ, 1995. - С.132.

127. ЦДА України. - Ф.128. - Оп.2(заг).- Спр.525. - Арк.1-3.

128. ДАКО. - Ф.2412. - Оп. 2. - Спр.15. - Арк.61.

129. РФ ІМФЕ. - Ф.13-3. - Спр.97. - Арк.8.

130. ЦДАВО України. - Ф.166. - Оп. 3. - Спр.413. - Арк.90.

131. ІР ЦНБ НАН України. - Ф.279. - №830. - Арк. 9 зв.

132. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.4. - Арк. 42.

133. ДАКО. - Ф.4156. - Оп.І. - Спр.20. - Арк.5- 44.

134. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.4. - Арк.10 зв.

135. Там само. - Спр.13. - Арк.28.

136. ІР ЦНБ НАН України. - Ф.279. - №830. - Арк.9 зв.

137. НА ІА НАН України. - Ф.ВУАК. - Спр.4. - Арк.15.

138. Історія Академії наук України. 1918 - 1923. - С.487.

139. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР. - С.89.

140. ЗУ УСРР. - 1922. - №49. - С.729.

141. Культурне будівництво в Українській РСР : 1917 - 1927 рр. : 36. док. і матеріалів. - К., 1973. - С.230-231; ЦДАВО України. - Ф.166. - Оп. 2. - Спр. 456. - Арк.19 - 20.

142. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.20. - Арк.6; Звідомлення Всеукраїнської Академії Наук у Києві за 1923 рік. - С.66.

143. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр.5. - Арк.1 - 31.

144. Там само. - Спр. 365. - Арк. 5.

145. ЦДАВО України. - Ф. 166. - Оп. 2. - Спр.456. - Арк. 83- 83 зв.

146. Барвінок В. Назв. праця. - С.89; Історія Академії наук України. 1918 - 1923. - С.498.

147. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр. 410. - Арк. 5,15, 25.

148. Там само. - Спр. 5. - Арк. 35,38,40; Спр. 11. - Арк.6.

149. Там само. - Спр. 7. - Арк.27; Спр.8. - Арк. 1,5; Спр.12. - Арк.17 - 20; Спр.14 6. - Арк.1 - 7; Спр.15. - Арк.2 - 6.

150. Там само. - Спр.21. - Арк.1.

151. Там само. - Спр. 193. - Арк.38-39.

152. Культурне будівництво в Українській РСР. - 1917- 1927. - С.419.

153. НА ІА НАН України. - Ф. ВУАК. - Спр. 193. - Арк.39.

Зміст

Замість передмови	3
1.Перші спроби заснування Археологічного комітету.	9
2.Археологічна комісія ВУАН.	29
3.Створення Археологічного комітету при Всеукраїнській Академії наук.	57
Післямова	75
Примітки	79

Наукове видання

Нестуля Світлана Іванівна

Археологічний комітет Всеукраїнської Академії наук: етапи становлення.

Технічний редактор Тітков Олександр.

Коректор Філоненко Лідія.

Комп'ютерний набір Нестуля Світлана.

Комп'ютерна верстка Тітков Олександр.

Підписано до друку 10.01.97. Формат 60 x 84/16. Папір газетний.

Гарнітура Антиква. Друк офсетний.

Ум.друк. арк.5,1. Ум. фарб. відб. 5,3. Обл.-вид.5,5. Вил. №35. Зам №13

Друкарня «Гротеск», м.Полтава.

Вид. центр "Археологія" Центру охорони
та дослідження пам'яток археології
управління культури Полтавської облдержадміністрації
Україна, м.Полтава - 11,
вул. Комсомольська. 37,
тел. 05322 - 2-26-12

